

VAN AANHOUDING TOT STRAFUITVOERING De werking van het Duitse gerechtelijke apparaat in bezet België en Noord-Frankrijk, 1940-1944

DIMITRI RODEN *

OP 1 JUNI 1940 TRAD GENERAAL ALEXANDER VON FALKENHAUSEN OFFICIEEL IN FUNCTIE ALS *MILITÄRBEFEHLSHABER IN BELGIEN UND NORDFRANKREICH* (MBBNFr). ALS MILITAIR GOUVERNEUR STOND HIJ AAN HET HOOFD VAN EEN MILITAIR BEZETTINGSBESTUUR (*MILITÄRVERWALTUNG*) DAT BELGIË EN DE TWEE NOORD-FRANSE DEPARTEMENTEN NORD EN PAS-DE-CALAIS ZOU BESTUREN TOT 18 JULI 1944, DE DAG WAAROP IN HET *BEFEHLSBEREICH* EEN BURGERLIJK BESTUUR (*ZIVILVERWALTUNG*) GEÏNSTALLEERD WERD. ZIJN VOORNAAMSTE TAAK WAS HET HERSTELLEN EN HANDHAVEN VAN DE RUST EN DE ORDE IN HET RESSORT, ZODAT DAT ZO EFFICIËNT MOGELIJK IN DE OORLOGSINDUSTRIE KON WORDEN INGESCHAKELD. DE MBBNFr BESCHIKTE HIERVOOR NIET ALLEEN OVER POLITIEDIENSTEN ZOALS DE *FELDGENDARMERIE* EN DE *GEHEIME FELDPOLIZEI*, MAAR KON OOK REKENEN OP EEN UITGEBREID NETWERK VAN DUITSE KRIJGSRADEN. DEZE MILITAIRE RECHTBANKEN VAN HET LANDLEGER (*HEER*) GROEIDEN UIT TOT EEN BELANGRIJK REPRESSIEMIDDEL. UIT EEN NAOORLOGSE SCHATTING VAN DE DIRECTIE-GENERAAL OORLOGSSLACHTOFFERS BLIJKT DAT TUSSEN 1940 EN 1944 IN BELGIË EN NOORD-FRANKRIJK MINSTENS 16.000 PERSONEN MET HET DUITSE GERECHT IN AANRAKING ZIJN GEKOMEN ¹.

Hoewel de studie van de Duitse justitie ten tijde van het nazisme op internationaal vlak is uitgegroeid tot een populair thema, is het in ons land nog steeds wachten op een grondig onderzoek van de werking van de Duitse gerechtelijke instanties in bezet België en Noord-Frankrijk. Dat het onderwerp tot op heden aan de blik van de historici is ontsnapt, is in hoofdzaak toe te schrijven aan de veronderstelling dat er onvoldoende bronnenmateriaal bewaard gebleven is voor een diepgaande wetenschappelijke studie. Pioniers zoals Albert De Jonghe en Wolfram Weber haalden de krijgsraden in hun werken wel aan als een onderdeel van het Duitse repressieapparaat, maar legden de focus eerder op de werking van de politiediensten. Het was historica Tamara Altman die in 2004 de Duitse krijgsraden voor het eerst als een volwaardig onderzoeksthema benaderde. Altman behandelde in haar licentiaatsverhandeling de bestraffing van gemeenrechtelijke misdrijven door de Duitse militaire rechtbanken. Zij deed dit aan de hand van een selectie van vonnissen die bewaard zijn gebleven in de Duitse opsluitingsdossiers van de gevangenis van Sint-Gillis. Een algemeen overzichtswerk bleef echter uit ².

¹ *Signification exacte des appellations "AL"- "BAL"- "Personalakten"* (DOS, Rap. 497 Tr. 196.025/3).

² ALBERT DE JONGHE, "De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel (1942-1944). Eerste deel : de Sicherheitspolizei in België", in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, nr. 3, 1974, p. 16-62; WOLFRAM WEBER, *Die innere Sicherheit im besetzten Belgien und Nordfrankreich 1940-1944*, Düsseldorf, 1978, p. 19-101; TAMARA ALTMAN, *Les criminels de droit commun jugés par les conseils de guerre allemands durant la Seconde Guerre mondiale en Belgique*, Brussel, licverh. ULB, 2004.

- **Generaal Alexander von Falkenhausen,**
Militärbefehlshaber in Belgien und Nordfrankreich,
aan zijn bureau.
(Foto SOMA nr. 81561)

Door de recente ontdekking van circa 10.000 Duitse opsluitingsdossiers bij de Directie-generaal Oorlogsslachtoffers in Brussel is het onderzoek naar de Duitse krijgsraden in een stroomversnelling terechtgekomen. Deze *Personal-Akten*, die kort na de oorlog door Belgische verbindingsofficieren uit de Duitse strafinrichtingen werden meegebracht, bevatten naast gegevens over de gevangene en de strafuitvoering vaak ook een gerechtelijk aanhoudingsbevel, een akte van inbeschuldigingstelling en een gemotiveerd vonnis. Het is op basis van deze opsluitingsdossiers dat we in dit artikel voor het eerst de Duitse gerechtelijke procedure in het *Befehlsbereich* reconstrueren, en dit van aanhouding tot strafuitvoering. Hoe verliep het politieel vooronderzoek? Op welke manieren kon een Duitse krijgsraad een verdachte bestraffen? En wat gebeurde er met een beschuldigde nadat hij door een militaire rechtbank was veroordeeld?

I. Het voorbereidende politiewerk

De organisatie van het Duitse politieapparaat in het Befehlsbereich

Als militair bevelhebber beschikte Alexander von Falkenhausen over de *vollziehende Gewalt*. Via verordeningen kon hij het maatschappelijke leven sturen en bepaalde gedragingen strafbaar stellen. Bij de uitoefening van zijn taken kon de MBBNFr rekenen op de steun van twee ondergeschikte generale staven. De *Kommandostab*, die tot 1943 door Bodo von Harbou werd geleid, stond von Falkenhausen bij in alle militaire aangelegenheden. Voor alle bestuurlijke en administratieve kwesties kon de *Militärbefehlshaber* steunen op de *Verwaltungsstab* van *Militärverwaltungschef* Eggert Reeder.

- Aankondiging van Alexander von Falkenhausen. Ze getuigt van de ernst waarmee de Duitse bezetter optrad tegen sabotage en verzetsdaden : Aankondiging Bij duisternis hebben individuen zonder verantwoordelijkheidszin binnen mijn bevelsgebied een groot aantal graan- en hooischuren in brand gestoken. Door hun misdrijf kan de voedselvoorziening voor de bevolking sterk worden gehinderd. Het is in het eigen voordeel van de inwoners, wanneer eenieder met volle overtuiging meewerkt aan het verhinderen en het ophefieren van dergelijke misdaden. Mochten zich zulke sabotagedaden herhalen, zonder dat de daders onmiddellijk worden gevat, dan moet de bevolking er mee rekening houden dat, ook voor dergelijke strafbare daden, het leven van gijzelaars in het gedrang kan komen. Brussel, 1 oktober 1941 De militaire bevelhebber in België en Noord-Frankrijk get. VON FALKENHAUSEN Generaal van de Infanterie (Foto SOMA nr. 268402)

Binnen de *Verwaltungsstab* –ook wel *Militärverwaltungsstab* genaamd – waren twee onderafdelingen actief, die elk op hun beurt waren opgedeeld in groepen en referaten. De *Wirtschaftsabteilung* behandelde alle economische en sociale aangelegenheden in het ressort. Bestuurlijke kwesties werden dan weer afgehandeld door de *Verwaltungsabteilung*. Voor de ordehandhaving beschikte deze afdeling over een eigen administratieve politiedienst, de *Gruppe Polizei*. Deze dienst, achtereenvolgens door Rudolf Leiber en Karl Apetz geleid, oefende niet alleen controle uit op de werking van de Belgische en Noord-Franse politiediensten, maar verzamelde ook de gegevens van alle personen die door de Duitse politie waren aangehouden. Verder was er binnen de *Verwaltungsabteilung* een *Gruppe Justiz* actief. Onder leiding van *Oberkriegsverwaltungsrat* van Randenborgh waakte deze administratieve sectie over de activiteiten van de Belgische en Noord-Franse justitie ³.

³ ALBERT DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België (1940-1944). De vestiging van een Zivilverwaltung in België en Noord-Frankrijk*, Utrecht, 1972, p. 58; JULES GÉRARD-LIBOIS en JOSÉ GOTOVITCH, *L'An 40. La Belgique occupée*, Brussel, 1971, p. 133; NICO WOUTERS, *De Führerstaat. Overheid en collaboratie in België (1940-1944)*, Tielt, 2006, p. 15.

De oprichting van controlerende secties zoals de *Gruppe Justiz* en de *Gruppe Polizei* was een rechtstreeks gevolg van de politiek die het militair bestuur in het bezette België ten aanzien van de autochtone autoriteiten had gevoerd. Al op 10 mei 1940 drukten de Duitsers de wens uit dat de Belgische instellingen in het bezette gebied verder op post zouden blijven. Het verder functioneren van de Belgische administratie had zowel voor de bezetter als voor de Belgische autoriteiten enkele belangrijke voordelen. Het militair bestuur kon op die manier het land besturen met een minimum aan militairen en ambtenaren en kon zo handig gebruik maken van de bestuurlijke ervaring en legitimiteit van de vooroorlogse bestuurders. Ook aan Belgische zijde was men bereid om met de bezetter mee te werken, omdat dit het mogelijk maakte om de belangen van het bezette land veilig te stellen. Vanaf de zomer van 1940 opteerde het Belgische establishment dan ook voor een ‘politiek van het minste kwaad’. Voor wat de Belgische magistratuur en ordediensten betreft, kan gewezen worden op het feit dat zij ervan overtuigd waren dat de autonomie van de Belgische rechtspleging enkel gevrijwaard kon blijven door verder te werken.

De aanwezigheidspolitiek die door de Belgische autoriteiten werd gevoerd, leidde al snel tot een bevoegdheidsverdeling tussen de bezetter enerzijds en de Belgische justitie en ordediensten anderzijds. Alle misdrijven die tegen de bezetter waren gericht, werden aan de Duitse krijgsraden toevertrouwd. De Belgische justitie zelf bleef bevoegd voor de normale Belgische rechtsgang. Het grote twistpunt was echter de gerechtelijke toepassing van de Duitse wetgeving. Het militair bestuur eiste immers van de autochtone politiediensten en justitie dat zij niet alleen misdrijven zouden bestrijden die strafbaar waren volgens het Belgische strafrecht, maar dat zij ook inbreuken op de Duitse verordeningen zouden opsporen en vervolgen. Net op dit punt stootte de bezetter op terughoudendheid bij de rechterlijke macht. De centrale vraag of de Belgische rechtbanken Belgen konden veroordelen op basis van de Duitse wetgeving bleef gedurende de bezetting onopgelost ⁴.

Een bijkomende vaststelling is dat de bezetter na verloop van tijd steeds meer ging ingrijpen in de Belgische gerechtelijke procedure. Krachtens de Conventie van Den

4 RUDI VAN DOORSLAER, “De Belgische politie en magistratuur en het probleem van de ordehandhaving”, in *België tijdens de Tweede Wereldoorlog. Deel 9 : Het minste kwaad*, Kapellen, 1990, p. 100-120; JOERI NICOLAAS MICHELENS, *The Nazification and Denazification of the Courts in Belgium, Luxembourg and the Netherlands : the Belgian, Luxembourg and Netherlands courts and their reactions to occupation measures and measures from their governments returning from exile*, Maastricht, 2004, p. 10-13 en 30-93; CARLOS L. LOUVEAUX, “La magistrature dans la tourmente des années 1940-1944”, in *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 7.1981, p. 619-664; WILLY VAN GEET, *De Rijkswacht tijdens de bezetting 1940-1944*, Antwerpen, 1985, p. 59-88; ETIENNE VERHOEYEN, *België bezet 1940-1944. Een synthese*, Brussel, 1993, p. 57-81; NICO WOUTERS, *De Führerstaat...*, p. 65-75; HERMAN VAN GOETHEM, “La Convention de La Haye, la collaboration administrative en Belgique et la persécution des Juifs à Anvers, 1940-1942”, in *BEG*, nr. 17, 2006, p. 117-197.

Haag uit 1907 kon de bezetter slechts die misdrijven berechten die rechtstreeks tegen de eigen belangen waren gericht. Geleidelijk aan ging het militair bestuur zich ook bemoeien met het verloop van de Belgische rechtsgang. Het militair bestuur eigende zich het recht toe zaken aan de Belgische rechtbanken te onttrekken om deze vervolgens zelf te berechten. Voorbeelden van misdrijven die soms door de Duitse krijgswaarden werden overgenomen, zijn het namaken van rantsoenbonnen en diefstal. Op die wijze schond de bezetter geregeld de autonomie van de Belgische rechtsgang. Hoewel de Belgische autoriteiten in de loop van de bezetting naar een regeling met het militair bestuur streefden, weigerde de bezetter echter de volledige autonomie van de Belgische gerechtelijke procedure te erkennen ⁵.

Binnen het militair bestuur behoorden de echte politionele bevoegdheden tot het takenpakket van de *Kommandostab*. Deze militaire staf waakte over de tucht en de orde binnen de rangen van de bezettingstroepen. Verder stond hij in voor de veiligheid van de Duitse militairen. Om de openbare orde in het bezette gebied te kunnen handhaven, beschikte de militaire staf over eenheden van de *Feldgendarmarie* (FG) en de *Geheime Feldpolizei* (GFP).

De *Feldgendarmarie* voerde in het *Befehlsbereich* de taken van de militaire politie uit, zoals het beschermen en begeleiden van militaire konvooien en het veiligstellen van de discipline van de militaire eenheden. Verder werd de FG ingezet in de strijd tegen de zwarte markt, vanaf de zomer van 1942 ook bij *razzia's* tegen Joden en vanaf het einde van dat jaar bij het opsporen van (niet-Joodse) burgers die zich probeerden te onttrekken aan de verplichte tewerkstelling in Duitsland. In totaal beschikte de FG over een duizendtal agenten die verdeeld werden over verschillende *Truppe* en vaak aan een *Kommandantur* waren toegevoegd. Na de inval in de Sovjet-Unie in de zomer van 1941 werden steeds meer FG-eenheden naar het oostfront overgeplaatst. Om het gebrek aan agenten te compenseren richtte de bezetter een *Hilfsfeldgendarmarie* op, die in hoofdzaak rekruteerde in collaboratiekringen en bij de in het ressort wonende Duitsers ⁶.

Naast de FG waren er in het ambtsgebied van Alexander von Falkenhausen een vijfhonderdtal agenten van de *Geheime Feldpolizei* actief. Zij opereerden tot juli 1941 onder de leiding van *Leitender Feldpolizeidirektor* Erich Vogel, nadien opgevolgd door Kurt Kletzke, die de functie tot aan de vooravond van de bevrijding zou waarnemen. De GFP-agenten werkten meestal op basis van inlichtingen die waren ingezameld

⁵ *Idem*.

⁶ WOLFRAM WEBER, *Die innere Sicherheit...*, p. 27; MARK VAN DEN WIJNGAERT, "Repressie, terreur en deportatie", in *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2004, p. 156-158; JEAN-LÉON CHARLES en PHILIPPE DASNOY, *Les dossiers secrets de la police allemande en Belgique*, Brussel, 1972, dl. 1, p. 23-24; LIEVEN SAERENS, *De Jogenjagers van de Vlaamse SS. Gewone Vlamingen?*, Tiel, 2007, p. 27, 111-112, 135-136.

door de *Abwehr*, de Duitse militaire inlichtingendienst van het *Oberkommando der Wehrmacht* (het OKW, dat het opperbevel over het Duitse leger voerde) ⁷. Deze gegevens werden door de GFP gebruikt bij het opsporen van burgers en militairen die als een bedreiging voor de weerbaarheid en de veiligheid van de Duitse bezettingstroepen werden beschouwd. Vanaf februari 1941 ontwikkelde de GFP zich steeds meer tot een *Truppenkriminalpolizei*, een politiedienst die zich nog bijna uitsluitend bezighield met het opsporen van misdrijven die gepleegd waren door militairen van het Duitse leger (*Wehrmacht*) of zijn gevolg ⁸.

Doordat België en Noord-Frankrijk onder een militair bestuur waren geplaatst, werd de ordehandhaving in het *Befehlsbereich* exclusief toevertrouwd aan de militaire politieorganen. Van bij het begin van de bezetting kregen de GFP en de FG echter af te rekenen met concurrentie van de *Sicherheitspolizei-Sicherheitsdienst*, een politieorgaan dat rechtstreeks met de Duitse SS verbonden was. Hoewel de Sipo-SD aanvankelijk het verbod had gekregen om zich in het pas veroverde België en Noord-Frankrijk te vestigen, waren er in juli 1940 al verschillende Sipo-agenten in geslaagd om in het geheim het ambtsgebied van Alexander von Falkenhausen binnen te dringen. Toen het militair bestuur in de zomer van 1940 echter met een gebrek aan politiepersoneel te kampen kreeg, zag von Falkenhausen zich genoodzaakt om de hulp van Berlijn in te roepen. Het Duitse ministerie van Politie (*Reichssicherheitshauptamt*) profiteerde van de gelegenheid om de burgerlijke Sipo-SD in het door militairen gecontroleerde gebied te laten erkennen als politiedienst. Voortaan kon de Sipo-SD overgaan tot het opsporen van alle staatsgevaarlijke elementen in het *Befehlsbereich*. Voor de aanhouding van de verdachten was de politiedienst tot februari 1941 wel nog verplicht een beroep te doen op de diensten van de GFP ⁹.

De officiële erkenning van de Sipo-SD resulteerde op 27 juli 1940 in de oprichting van de *Sipo-SD Dienststelle Brüssel*. *SS-Obersturmbannführer* Karl Hasselbacher werd aangesteld als hoofd van de Sipo-SD in België en Noord-Frankrijk. Als *Beauftragte des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD* was hij formeel ondergeschikt aan de *Verwaltungsabteilung* van het militair bestuur. Na het dodelijke auto-ongeval van Hasselbacher in september

⁷ Het OKW voerde met name het opperbevel over de marine (*Kriegsmarine*), de luchtmacht (*Luftwaffe*) en het landleger (*Heer*).

⁸ ALBERT DE JONGHE, "De strijd...", p. 22-23; WOLFRAM WEBER, *Die innere Sicherheit...*, p. 30-31; MARK VAN DEN WIJNGAERT, "Repressie, terreur en deportatie...", p. 156-158; PATRICK TEURES, *Het Duits Militair Bestuur tijdens de Tweede Wereldoorlog in België en Noord-Frankrijk*, Gent, licverh. UG, 1997, p. 113-115; JEAN-LÉON CHARLES en PHILIPPE DASNOY, *Les dossiers secrets...*, dl. 1, p. 24-25.

⁹ FRANK SEBERECHTS, "De Duitse instanties en de anti-Joodse politiek", in RUDI VAN DOORSLAER (red.), EMMANUEL DEBRUYNE, FRANK SEBERECHTS en NICO WOUTERS m.m.v. LIEVEN SAERENS, *Gewillig België. Overheid en Jodenvervolg in België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 2007, p. 274-276; ALBERT DE JONGHE, "De strijd...", p. 19-27.

1940 werd de functie van *Beauftragte* nog waargenomen door Karl Constantin Canaris en Ernst Ehlers¹⁰.

Vanuit het Brusselse Sipo-hoofdkwartier (*Dienststelle*) werd in het najaar van 1940 een uitgebreid netwerk van kwartieren (*Aussendienststellen*) opgezet met zetels te Rijsel, Antwerpen, Charleroi, Gent en Luik. In de loop van de oorlog werden nog kleinere *Nebenstellen* opgericht in Aarlen, Dinant, Hasselt, Leuven en Douai. Kenmerkend voor deze kwartieren was dat zij uit afzonderlijke afdelingen bestonden. De Brusselse *Dienststelle* bijvoorbeeld beschikte over zes *Abteilungen*, die samen goed waren voor een driehonderdtal politieagenten, chauffeurs, tolken en administratief personeel. Elke afdeling beschikte over haar eigen bevoegdheden. De bekendste afdeling was ongetwijfeld *Abteilung IV*, een dienst die beter gekend is onder de naam *Gestapo*. Deze dienst was op zijn beurt onderverdeeld in een aantal secties. Sectie IV B hield zich onder andere bezig met de strijd tegen de Joden, terwijl sectie D de weerstandsorganisaties in het bezette gebied probeerde op te rollen. Op het vlak van de ordehandhaving waren binnen de Sipo-SD ook afdelingen actief die ingezet werden bij de bestrijding van apolitieke misdrijven (sectie V) en van spionage en sabotage (sectie VI). Deze interne indeling werd overgenomen door alle Sipo-kwartieren, hoewel niet elke buitendienst over zes afdelingen beschikte. *Abteilung IV* ontbrak echter nergens¹¹.

Hoewel in de zomer van 1940 met Alexander von Falkenhausen was overeengekomen dat de Sipo-SD onder de bevoegdheid van het militair bestuur zou vallen, kreeg de politiedienst vanaf december 1941 zijn echte bevelen vanuit het RSHA in Berlijn. De Sipo-SD slaagde er al snel in om de andere politiediensten te overvleugelen. De vestiging van de Sipo-SD in het *Befehlsbereich* was dan ook een belangrijke stap voor de SS in de realisatie van haar uiteindelijke doel: de vervanging van het militair bestuur in België en Noord-Frankrijk door een door leden van de partij en de SS geleid burgerlijk bestuur (*Zivilverwaltung*)¹².

10 FRANK SEBERECHTS, "De Duitse instanties en de anti-Joodse politiek...", p. 274-276; ROBBY VAN EETVELDE, "De Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst (Sipo-SD) Aussendienststelle Antwerpen. Het politionele repertoire van een lokale Duitse politiedienst in bezet België", in *BEG*, nr. 19, 2008, p. 143-144.

11 In België en Noord-Frankrijk bestond een complexe situatie voor wat de strijd tegen 'het Jodendom' betrof. De *Judenabteilung* van de Sipo-SD behoorde aanvankelijk niet tot de *Gestapo*, hoewel dit in Duitsland wel het geval was. Aanvankelijk droeg de *Judenabteilung* het nummer II C. In februari 1943 werd de Jodenafdeling echter overgeheveld naar de *Gestapo* en herdoopt tot *Abteilung IV B 3*. Pas in maart 1944 werd de Duitse indeling overgenomen, zodat de *Judenabteilung* voortaan de benaming *Abteilung IV B 4* droeg (ALBERT DE JONGHE, "De strijd...", p. 33-35; FRANK SEBERECHTS, "De Duitse instanties en de anti-Joodse politiek...", p. 275-276).

12 ALBERT DE JONGHE, "De strijd...", p. 23-30; FRANK SEBERECHTS, "De Duitse instanties en de anti-Joodse politiek...", p. 275-276; NICO WOUTERS, *De Führerstaat...*, p. 18-19.

Naast de grotere politieorganen zoals de FG, de GFP en de Sipo-SD waren er in het ambtsgebied nog enkele kleinere politiediensten actief. Het *Devisenschutzkommando Belgien* bijvoorbeeld was ondergeschikt aan de *Kommandostab* en werkte nauw samen met de GFP. De voornaamste taak van het *Devisenschutzkommando* (DSK) bestond uit het opsporen van verboden waardepapieren en burgers die zich aan de fiscale voorschriften van de bezetter probeerden te onttrekken. Aangezien de leider van de dienst, *Zollrat* Rahier, slechts over een dertigtal agenten beschikte, werd een onderzoek door het DSK meestal pas opgestart na een tip door een *V-Mann* (*Vertrauensmann*, inlichtingenagent) of een politiedienst zoals de Sipo-SD¹³.

Het naast elkaar bestaan van verschillende politiediensten met vaak overlappende bevoegdheden zorgde voor een gebrek aan transparantie en kon aanleiding geven tot het ontstaan van bevoegdheidsconflicten. Om te verhinderen dat de onderlinge concurrentie tussen de Duitse politiediensten tot illegale arrestaties zou leiden, werden de politieorganen ertoe verplicht om alle aanhoudingen bij de *Haftnachweiszentrale* te Brussel te melden. Dit centrale registratiebureau, dat sinds zijn oprichting in september 1940 ressorteerde onder de bevoegdheid van de *Gruppe Polizei*, ontving voortdurend verslagen waarin beknopt de reden van aanhouding (*Haftgrund*) en de vermoedelijke duur van de vrijheidsberoving werden aangegeven. In theorie kon het militair bestuur zo een beter zicht krijgen op de werking van de verschillende diensten en de verdachte beschermen tegen de willekeur van de Duitse politie¹⁴.

Op de vraag of de politiediensten – en dan voornamelijk de burgerlijke Sipo-SD – zich ook daadwerkelijk aan deze meldingsplicht hebben gehouden, kan bij gebrek aan betrouwbaar bronnenmateriaal moeilijk een antwoord worden gegeven. Dat de voorschriften echter niet altijd even strikt werden nageleefd, blijkt onder andere uit een naoorlogse verklaring van Georg Bertram, de *Oberfeldkommandant* van Luik. Deze verklaarde voor het Belgische gerecht dat hij tijdens de bezetting bij een controle van de Luikse gevangenis Saint-Léonard had vastgesteld dat er zich in de strafinrichting verschillende verdachten bevonden die na maanden van opsluiting nog steeds niet door de politiediensten ondervraagd waren. Toen ook de aanhoudingsbevelen en de opsluitingsdossiers spoorloos bleken te zijn, riep Bertram de leider van de Luikse *Sipo-SD Aussendienststelle* Graff op het matje. Hoewel Graff de meeste aanhoudingen kon rechtvaardigen, concludeerde Bertram op basis van het plaatselijke onderzoek dat

13 KATRIN-ISABEL KRÄHLING, *Das Devisenschutzkommando Belgien 1940-1944*, Konstanz, licverh. Universität Konstanz, 2005, p. 1-2 en 33-56. Een *V-Mann* werd vaak door de Duitse *Abwehr* in collaboratiekringen gerekruteerd. De *V-Mann* verzamelde inlichtingen over de werking van de weerstand en speelde deze door aan de GFP, de uitvoerende tak van de *Abwehr*. Op basis van de ingewonnen informatie ging de GFP vervolgens over tot de arrestatie en ondervraging van de verdachten (JEAN-LÉON CHARLES en PHILIPPE DASNOY, *Les dossiers secrets...*, dl. 1, p. 25-28).

14 ALBERT DE JONGHE, "De strijd ...", p. 46-50.

de Sipo-SD alle gearresteerde verdachten aan het blikveld van het militair bestuur had proberen te onttrekken ¹⁵.

De verklaring van Georg Bertram valt weliswaar moeilijk op haar betrouwbaarheid te controleren. Toch lijken ook enkele interne documenten van de Sipo-SD op een gebrekkige naleving van de meldingsplicht te wijzen. Na de invoering van de preventieve hechtenis in februari 1941 stelde *SS-Sturmbannführer* Ernst Ehlers, hoofd van de Sipo-SD in België en Noord-Frankrijk, meermaals vast dat zijn diensten zich niet altijd aan de voorschriften van het politieel vooronderzoek hadden gehouden. Een van de misbruiken die de Sipo-agenten ten laste werd gelegd, was het niet melden van personen die door de politiedienst gearresteerd waren. Op 29 januari 1942 benadrukte Ehlers in een richtlijn dat de meldingsplicht bij de MV bestond voor alle verdachten die door de politiedienst waren aangehouden, werden vrijgelaten of naar Duitsland werden overgebracht. Om zich ervan te verzekeren dat de Sipo-agenten de procedure voortaan correct zouden naleven, voegde Ehlers in bijlage van de richtlijn nogmaals het standaardformulier toe waarmee de aanhouding van een verdachte bij de MV kon worden gemeld ¹⁶.

De aanhouding en de start van het vooronderzoek

Een aanhouding door een Duitse politiedienst kon gebeuren als represaillemaatregel, met het oog op een gerechtelijke vervolging en vanaf februari 1941 ook als preventieve maatregel. De redenen tot het opstarten van een politieel onderzoek waren uiteenlopend. Naast een betrapping op heterdaad kon een arrestatie voortvloeien uit het eigen politiewerk, dat al dan niet werd vergemakkelijkt door het optreden van een *V-Mann*. Anderzijds kon een politiedienst overgaan tot een arrestatie na een tip of een aangifte door een burger of een lid van de bezettingsmacht. Opgemerkt moet worden dat niet elke aangifte louter kan worden beschouwd als ‘vrijwillige verklaring’, aangezien er zware straffen stonden op het niet aangeven van een misdrijf ¹⁷.

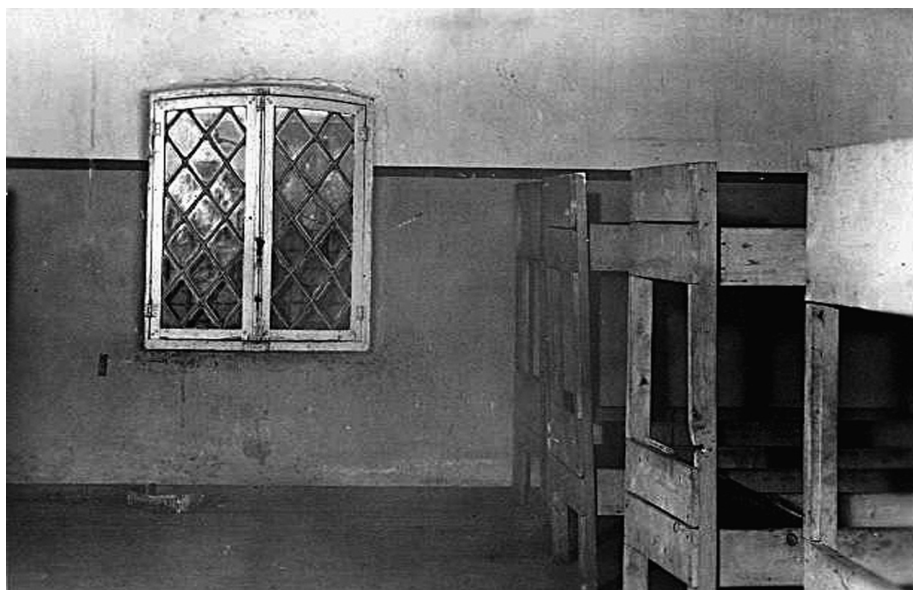
In de eerste bezettingsmaanden domineerde de *Geheime Feldpolizei* de ordehandhaving in het ambtsgebied. De GFP was niet alleen bevoegd voor misdrijven gepleegd door militairen, maar ook voor het opsporen en aanhouden van burgers die werden verdacht van spionage, sabotage of het ondermijnen van de militaire weerbaarheid. Bovendien kreeg de GFP het onderzoek toegewezen naar verdachten die door de *Feldgendarmarie* waren aangehouden. Ten laatste 24 uur na de aanhouding moesten

¹⁵ ALBERT DE JONGHE, “De strijd...”, p. 61-62.

¹⁶ *Einheitliche Behandlung von Exekutivmassnahmen und -vorgängen*, 29.1.1942 (SOMA, *Richtlijnen van de Sicherheitspolizei und SD*, AA 541).

¹⁷ *Idem*; GERALDIEN VON FRIJTAG DRABBE KÜNZEL, *Het recht van de sterkste. Duitse strafrechtspleging in bezet Nederland*, Amsterdam, 1999, p. 154-155.

Het Duitse gerechtelijke apparaat in België en Noord-Frankrijk

- Kamp voor politieke gevangenen in het Limburgse Beverlo, gelegen tussen Leopoldsburg en Beringen.
Boven : stapelbedden.
Onder : afsluiting met prikkeldraad, gefotografeerd vanuit een wachttoren.
(Foto's SOMA nrs. 28273 en 28265)

deze arrestanten op bevel van de plaatselijke *Kommandant* voor verder onderzoek aan de GFP worden overgedragen. Tot slot stond de GFP ook in voor de arrestatie van personen die door de Sipo-SD als verdacht werden beschouwd. Tot februari 1941 kon de Sipo-SD slechts bewijzen tegen een verdachte verzamelen en hem opsporen. Wilde ze overgaan tot de aanhouding van een verdachte, dan was ze aanvankelijk nog verplicht om het militair bestuur in te lichten en zich bij de arrestatie te laten bijstaan door de GFP¹⁸.

Uiterlijk zeven dagen na de aanhouding bepaalde de GFP op basis van de resultaten van het vooronderzoek of een verdachte vrijgelaten moest worden of voor strafvervolgning aan een krijgsraad kon worden overgedragen. In het laatste geval vaardigde het Duitse Openbaar Ministerie een gerechtelijk aanhoudingsbevel (*richterlicher Haftbefehl*) uit waarmee de verdachte tot aan zijn proces kon worden opgesloten¹⁹.

Na de invoering van de *Sicherheitshaft* op 4 februari 1941 veranderden de verhoudingen tussen de politiediensten in het ambtsgebied drastisch. Voortaan konden verdachten die geen deel uitmaakten van het Duitse leger preventief worden aangehouden voor een periode van zeven dagen, zonder dat de arrestatie paste in het kader van een gerechtelijk onderzoek. Door de afkondiging van de *Sicherheitshaft* kreeg de Sipo-SD ook de door de dienst nagestreefde executieve politiebevoegdheden. De politiedienst kon nu eigenhandig arrestaties verrichten en beklagden gedurende een week opsluiten. De Sipo-SD was wel verplicht elke aanhouding onmiddellijk bij de *Haftnachweiszentrale* te melden, aangezien elke arrestatie pas rechtsgeldig was na de uitdrukkelijke goedkeuring van de *Gruppe Polizei*²⁰.

Tijdens de eerste zeven dagen van de ‘*vorläufige Festnahme*’ kwam het er voor de bevoegde Sipo-agent vooral op neer om zoveel mogelijk bewijzen tegen de verdachte te verzamelen. Nadat de arrestant een week in *Sicherheitshaft* had doorgebracht en de bevoegde Sipo-agent oordeelde dat de aanhouding moest worden verlengd, diende de leider van de *Sipo-SD Dienststelle Brüssel* een schriftelijk aanhoudingsbevel uit te vaardigen. Een dubbel van dit *Sicherheitshaftbefehl* werd vervolgens ter bekrachtiging doorgestuurd aan de *Gruppe Polizei*. Deze laatste besliste dan over het feit of een verdachte al dan niet in hechtenis moest worden gehouden. Als reden van aanhouding (*Haftgrund*) volstond het te wijzen op het mogelijke gevaar dat de verdachte betekende voor de rust en de orde in het *Befehlsbereich*. Wanneer de *Gruppe Polizei* vond dat er geen aanleiding was om een arrestant nog langer van zijn vrijheid te beroven, moest de Sipo-SD de verdachte onmiddellijk vrijlaten. In het andere geval werd het *Sicherheitshaftbefehl* bekrachtigd

¹⁸ WOLFRAM WEBER, *Die innere Sicherheit...*, p. 30.

¹⁹ *Idem*.

²⁰ *Idem*, p. 44.

en werd de Sipo-agent opnieuw 21 dagen toegekend voor de verdere afwerking van het dossier ²¹.

Na vier weken werd het politieel onderzoek opnieuw geëvalueerd. Indien het vooronderzoek intussen was beëindigd, moest de Sipo-SD bepalen of er genoeg bewijzen tegen de verdachte waren verzameld. Op basis van het dossier kon de politiedienst dan beslissen of een beklaagde werd vrijgelaten of met het oog op een gerechtelijke vervolging aan de bevoegde *Kommandantur* werd overgemaakt. In dat laatste geval verhuisde het volledige onderzoeksdossier naar de gerechtelijke instanties en kon de Sipo-SD zich niet langer bemoeien met het lot van de verdachte ²².

Een andere mogelijkheid was dat het vooronderzoek intussen was afgerond maar dat de bewijslast tegen een beklaagde zo zwak was dat er van een strafvervolging geen sprake kon zijn. Toch kon de Sipo-SD de arrestant nog steeds als ‘verdacht’ beschouwen en hem voortaan als *Sicherheitshäftling* laten opsluiten. In praktijk betekende dit dat de Sipo-SD de verlenging van het *Sicherheitshaftbefehl* moest aanvragen. De *Gruppe Polizei* kon het bevel verlengen voor een bepaalde termijn, waarbij het na afloop van de tijdsduur opnieuw ter bekrachtiging aan de *Gruppe Polizei* moest worden voorgelegd. Het *Sicherheitshaftbefehl* kon echter ook voor onbepaalde termijn (*bis auf weiteres*) worden verlengd, wat vaak betekende dat een verdachte met goedkeuring van het militair bestuur preventief voor de duur van de oorlog kon worden opgesloten ²³.

De invoering van het *Sicherheitshaftbefehl* in het ambtsgebied van Alexander von Falkenhausen betekende niet alleen de opwaardering van de Sipo-SD tot een autonome politiedienst, maar luidde ook het definitieve einde van de dominantie van de GFP in. Uit een schrijven van februari 1941 van *Militärverwaltungschef* Eggert Reeder aan *Leitender Feldpolizeidirektor* Erich Vogel blijkt duidelijk dat de GFP bevoegd bleef voor de opsporing en arrestatie van daders of verdachten die deel uitmaakten van de Duitse *Wehrmacht*, maar dat het recht om ook verdachte burgers preventief aan te houden werd beperkt. Indien het vooronderzoek na zeven dagen niet had geleid tot de uitvaardiging van een *richterlicher Haftbefehl*, was de GFP verplicht de arrestant vrij te laten of hem voor verder onderzoek aan de Sipo-SD over te dragen ²⁴.

21 ALBERT DE JONGHE, “De strijd...”, p. 52-53; *Sicherheitshaftbefehl* in DSTG 0057, DSTG 0486, DSTG 0498, ... (DOS, *PA Collectie Sint-Gillis*); Nota van de *Militärbefehlshaber* in verband met de *Sicherheitshaft*, 20.2.1942 (NGFB, *Nota's van de Militärverwaltung over Breendonk*, nr. 15).

22 ALBERT DE JONGHE, “De strijd...”, p. 52-53.

23 *Idem*, p. 53.

24 Schrijven van *Militärverwaltungschef* Reeder aan de *Leitender Feldpolizeidirektor*, 8.2.1941 (SOMA, *Richtlijnen van de Sicherheitspolizei und SD Belgien u. Nordfrankreich*, AA 541); ALBERT DE JONGHE, “De strijd...”, p. 22-23; WOLFRAM WEBER, *Die innere Sicherheit...*, p. 45.

Hoewel de *Sicherheitshaft* grotendeels met de Sipo-SD wordt geassocieerd, was het preventief aanhouden van een verdachte geen exclusieve bevoegdheid van deze politiedienst. Ook *Militärverwaltungschef* Eggert Reeder en de militaire bevelhebbers van de *Kreis-, Feld- en Oberfeldkommandanturen* konden burgers in preventieve hechtenis nemen. Bij de *Kommandanten* werd de bevoegdheid om een *Sicherheitshaftbefehl* uit te vaardigen wel beperkt tot gijzelaars, prostituees en personen tegen wie er op de *Kommandantur* al een strafzaak liep ²⁵.

Het politieeel vooronderzoek

De meeste verdachten die door een Duitse politiedienst waren aangehouden, werden afgeleverd bij de dichtstbijzijnde strafinrichting. Daar werden ze ten behoeve van de bevoegde politiedienst tot het einde van het vooronderzoek ‘*vorläufig festgenommen*’ ²⁶.

Tijdens het vooronderzoek werd een verdachte vaak verschillende keren verhoord. Meestal werd hij door een gewapende escorte opgehaald in de *Kriegswehrmachtgefängnis*. Nadat de arrestant uit het gevangenisregister was uitgeschreven, werd hij voor ondervraging overgebracht naar het politiehoofdkwartier. Alle verklaringen die door de verdachte werden gedaan, werden minutieus neergeschreven en aan het onderzoeksdossier toegevoegd.

Dat deze verklaringen niet altijd vrijwillig werden afgelegd, blijkt bijvoorbeeld uit het onderzoeksdossier dat de *GFP Gruppe 13* in de zomer van 1940 tegen zeven minderjarigen had opgestart. Deze jongeren werden ervan verdacht enkele telefoonkabels te hebben doorgesneden tussen Wihogne en Juprelle. Bij bepaalde verklaringen in het onderzoeksdossier gaf de behandelende politieagent, *Feldpolizeisekretär* Schnell, expliciet aan of een beklaagde ‘*freiwillig und ohne Zwang*’ had meegewerkt. Het ontbreken van deze formule bij verklaringen uit hetzelfde onderzoeksdossier lijkt te wijzen op het feit dat de neergeschreven informatie op hardhandige wijze was verkregen. Op basis van het vooronderzoek veroordeelde het *Gericht der Feldkommandantur 683* de zeven jongeren op 14 september 1940 wegens *Wehrmittelbeschädigung* tot tuchthuisstraffen van drie tot vijftien jaar. De wijze waarop de informatie was bekomen, werd door de krijgsraad niet in vraag gesteld ²⁷.

²⁵ Overzichtsnota over de *Sicherheitshaft* en nota van de *Militärbefehlshaber* in verband met de *Sicherheitshaft*, 20.2.1942 (NGFB, *Nota's van de Militärverwaltung over Breendonk*, nr. 15); brief van de *Militärbefehlshaber* aan de *Ober- en Feldkommandanturen* betreffende de zedenpolitie, 6.12.1941 (SOMA, *Richtlijnen van de Sicherheitspolizei und SD Belgien u. Nordfrankreich*, AA 541); *Sicherheitshaftbefehl* in PA Siegburg De Keyser, PA Siegburg Ryheul, DSTG 0936, DSTG 0956, ... (DOS, PA *Collectie Duitsland* en PA *Collectie Sint-Gillis*).

²⁶ *Festnahmebuch* van de Sipo-SD Brussel (SOMA, *Arrestatieregister van de Sipo-SD Brussel*, AA 547).

²⁷ PA Siegburg Capellen (DOS, PA *Collectie Duitsland*).

Typend voor het vooronderzoek was ook de transfer van onderzoeksdossiers tussen politiediensten. In de loop van het onderzoek kon immers blijken dat de instantie die de aanhouding had verricht, onbevoegd was voor de vervolging van een welbepaald feit, waardoor het dossier vervolgens op het bureau van een concurrerende politiedienst belandde. Hoewel het meestal om eenrichtingsverkeer van FG over GFP naar Sipo-SD ging, werden bepaalde gespecialiseerde dossiers ook aan andere politiediensten overgemaakt. Een voorbeeld van een dergelijke transfer is de strafzaak tegen de Nederlandse boekhouder Jacob Bunschooten, op 11 juli 1943 door de GFP 530 aangehouden op verdenking van spionage en opgesloten in de gevangenis van Sint-Gillis. Tijdens het vooronderzoek bleek dat Bunschooten ondanks het verbod op het bezit van buitenlandse valuta over een belangrijke som Nederlandse guldens beschikte. Omdat hij had nagelaten de geldsom aan de bezetter over te maken, oordeelde de GFP dat het beter was het dossier door te spelen aan het *DSK Belgien*. Blijkbaar was de bewijslast inzake het achterhouden van guldens groter dan zijn vermeende spionageactiviteiten. Op basis van het vooronderzoek werd Bunschooten op 19 augustus 1943 door het *Gericht der Oberfeldkommandantur 672* te Brussel tot vier maanden gevangenis veroordeeld²⁸.

Op het einde van het vooronderzoek (*Ermittlungsverfahren*) werd door de betrokken politiebeampte (*Sachbearbeiter*) een *Schlußbericht* opgesteld waarin de voornaamste resultaten van het onderzoek werden gebundeld. Het werd de *Sachbearbeiter* echter uitdrukkelijk verboden in het eindverslag een uitspraak te doen over de door de krijgsraad op te leggen strafmaat. In een bijgevoegde nota (*Zuschrift an das Gericht*) kon de betrokken politiebeampte wel weergeven wat het officiële standpunt van de politiedienst was en welke argumenten de bevoegde gerechtelijke instanties konden aanwenden om een gerechtelijk aanhoudingsbevel (*richterlicher Haftbefehl*) uit te vaardigen²⁹.

II. De gerechtelijke vervolging

De Duitse gerechtelijke organisatie in het *Befehlsbereich*

Een van de eerste maatregelen die de Duitsers na de inval in West-Europa namen, was de afkondiging van het Duitse militaire strafrecht. Op 10 mei 1940 maakte het *Oberkommando der Wehrmacht* bekend dat alle burgers die in de door Duitse troepen bezette delen van Nederland en België strafbare feiten pleegden, het risico liepen om op

²⁸ *Einlieferungsschein en Strafverfügung* (DOS, PA Collectie Sint-Gillis, DSTG 0292).

²⁹ *Einheitliche Behandlung von Exekutivmassnahmen und -vorgängen*, 29.1.1942 (SOMA, Richtlijnen van de Sicherheitspolizei und SD Belgien u. Nordfrankreich, AA 541); *Haftbefehl* in DSTG 0054, DSTG 1068, DSTG 1196, PA Wittlich Meeusen, PA Bochum Lemmens, PA Siegburg De Greef, ... (DOS, PA Collectie Sint-Gillis en PA Collectie Duitsland).

basis van het geldende militaire strafrecht door een Duitse krijgsraad te worden berecht. Een maand later, op 13 juni 1940, werd het Duitse strafrecht ook in Noord-Frankrijk van kracht ³⁰.

Dit militaire strafrecht, dat werd gekenmerkt door een summiere procedure en de mogelijkheid om de strafmaat in bepaalde gevallen aanzienlijk te verhogen, werd aanvankelijk gesproken door ambulante krijgsraden. Deze militaire rechtbanken werden belast met een dubbele taak: enerzijds dienden de krijgsraden te waken over de discipline van het Duitse leger, anderzijds moesten zij voorkomen dat de inwoners van het bezette gebied de belangen van de *Wehrmacht* of het rijk zouden schaden. Om deze opdracht te volbrengen beschikte het Duitse leger over rechtbanken die waren toegevoegd aan de legereenheden die in het operatiegebied actief waren (*Gerichte der Truppenverbände*) en over krijgsraden van de lokale Duitse bezettingsbesturen (*Kommandanturen*) die in het zog van de Duitse eenheden meetrokken ³¹.

In de zomer van 1940 vestigde de bezetter een militair bestuur in België en Noord-Frankrijk. De juridische organisatie werd in grote lijnen afgestemd op de administratieve onderverdeling van het grondgebied. Aan het hoofd van de gerechtelijke piramide stond *Militärbefehlshaber* Alexander von Falkenhausen, die als opperste rechter (*Gerichtsherr*) bevoegd was voor het bevestigen, milderen of opheffen van alle straffen vanaf vijf jaar die door de Duitse krijgsraden van het landleger in het bezette gebied waren uitgesproken. Naar beneden toe werd het territorium opgedeeld in *Oberfeldkommandanturen* en *Feldkommandanturen* die zich uitstrekten over een of meer Belgische provincies. In Noord-Frankrijk werd te Rijsel een OFK opgericht, die de rechtstreekse vertegenwoordiger van het militair bestuur in de twee Noord-Franse departementen was.

Aan de vijf *Oberfeldkommandanturen* (Brussel, Gent, Bergen, Rijsel en Luik) werd een krijgsraad toegevoegd. Deze militaire rechtbank was bevoegd voor de vervolging van strafbare feiten die zich op het grondgebied van de OFK hadden afgespeeld. Ook bij de *Feldkommandanturen* van Antwerpen, Rijsel, Hasselt en Namen werd een eigen krijgsraad opgericht. Aan het hoofd van al deze militaire rechtbanken stond de plaatselijke (*Ober-*)*Feldkommandant*. Militaire bevelhebbers zoals Günther von Hammerstein-Equord (*Oberfeldkommandant* van Brussel), Georg Bertram en Bernhard

³⁰ *Heeresgruppen-Verordnungsblatt für die besetzten Gebiete, VO über die Einführung deutschen Strafrechts und strafrechtlicher Bestimmungen in den von deutschen Truppen besetzten Gebieten der Niederlande und Belgiens vom 10.5.1940, 10.V.1940, p. 7; Jahresbericht Mai 1940 / Mai 1941 des Militärbefehlshabers in Belgien und Nordfrankreich, p. 56-57; VO-Blatt des MBBNFr für die besetzten Gebiete Belgiens, Luxemburgs und Nordfrankreichs, VO über die Einführung deutschen Strafrechts und strafrechtlicher Bestimmungen in dem besetzten französischen Gebiet vom 13.6.1940, 27.VI.1940, p. 73; Feldurteil (DOS, PA Collectie Duitsland, PA Wittlich De Ghoy en Languillier).*

³¹ *Idem.*

von Claer (de respectievelijke *Oberfeldkommandanten* van Luik) hielden zich als plaatselijke *Gerichtsherren* niet alleen bezig met de dagelijkse werking van de krijgsraad maar stonden ook in voor de bevestiging van alle straffen tot vijf jaar. Bij een hogere strafmaat lag de eindbeslissing bij Alexander von Falkenhausen, de hiërarchische overste en opperste rechter in het ressort³².

In de loop van de bezetting werden bijkomende krijgsraden opgericht in Aarlen, Charleroi, Valenciennes, Arras en Brugge. Deze *Zweigstellen* waren buitendiensten van een bestaande OFK-krijgsraad en hadden hun zetel in streken en provincies die nog niet over een eigen militaire rechtbank beschikten. Zo was de *Zweigstelle* van Brugge bijvoorbeeld bevoegd voor de vervolging van misdrijven die zich in de provincie West-Vlaanderen hadden voorgedaan, maar was de rechtbank nog steeds ondergeschikt aan het *Feldkriegsgericht der Oberfeldkommandantur 570* te Gent. Dit uitte zich niet alleen in de officiële naam van de Brugse krijgsraad (*Kriegsgericht der OFK 570 - Zweigstelle Brügge*), maar ook in het feit dat alle vonnissen die door de *Zweigstelle* waren geveld ter bekrachtiging aan de Gentse *Oberfeldkommandant* moesten worden voorgelegd³³.

Naargelang het ressort bestond de krijgsraad uit een of meerdere strafkamers (*Abteilungen*). Een belangrijke krijgsraad zoals die van de Brusselse OFK 672 beschikte in 1943 over acht kamers, terwijl de *Zweigstelle* van Aarlen het met één *Abteilung* moest stellen. Elke kamer werd geleid door een rechter die een juridische opleiding had genoten (*Volljurist*) of die ten minste over de ‘*Fähigkeit zum Richteramt*’ beschikte. Bij de uitoefening van zijn taak kon de rechter rekenen op de steun van een griffier (*Feldjustizinspektor* of *Heeresjustizinspektor*). De rechters zelf waren disciplinair ondergeschikt aan de lokale militaire bevelhebber en behoorden tot diens militaire staf. Hoewel de militaire rechtbanken formeel onder de bestuurlijke leiding van de *Kommandant* vielen, delegeerde deze laatste de dagelijkse leiding over de krijgsraad in praktijk aan de meest ervaren rechter, de *dienstältesten (Ober-)Kriegsgerichtsrat*. Deze *dienstaufsichtführende (Ober-)Kriegsgerichtsrat* stond onder andere in voor de verdeling van de binnenkomende strafzaken over de verschillende kamers³⁴.

32 ALBERT DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot...*, p. 66; FRÉDÉRIC EICKHOFF, “Nazi-rechtbanken”, in *Helden en Martelaren 1940-1945, De gefusiljeerden*, Brussel, [1947], p. 102-107; Organigram van het Duitse militaire gerecht in België, 1945 (SOMA, *Archieven Belgische gerechtelijke instanties*, AA 335); Registers van verzoekschriften ingediend bij de griffie van de *Oberkriegsgerichtsrat* (DOS, *Collectie AL*, AL 1-7); Registers ter bevestiging of opheffing van vonnissen (DOS, *Collectie BAL*, BAL 11-13).

33 ETIENNE DEJONGHE en YVES LE MANER, *Le Nord-Pas-de-Calais dans la main allemande*, Rijsel, 1999, p. 90; Organigram van het Duitse militaire gerecht in België, 1945 (SOMA, *Archieven Belgische gerechtelijke instanties*, AA 335); Mededeling van de *Militärbefehlshaber*, 10.6.1942 (DOS, GRMA, Rap. 429 Tr. 229.995, nr. 368).

34 *Geschäftsverteilungsplan für 1943* (SOMA, *Organigrammen en richtlijnen van de Oberfeldkommandantur 672*, AA 513); OTTO PETER SCHWELING, *Die deutsche Militärjustiz in der Zeit des Nationalsozialismus*, Marburg, 1978, p. 20-21.

Ratione personae en *loci* waren de krijgsraden aanvankelijk bevoegd voor de strafrechtelijke vervolging van alle misdrijven die door burgers of leden van de Duitse bezettingsmacht op het territorium van de bevoegde *Kommandant* waren gepleegd. Het richtsnoer voor de bestraffing van de gepleegde feiten waren de bepalingen in het militair strafwetboek (*Militärstrafgesetzbuch*), het Duitse strafwetboek (*Reichsstrafgesetzbuch*) en de verordeningen die door de *Militärbefehlshaber* of de plaatselijke *Kommandant* waren uitgevaardigd. Tijdens de bezetting van België en Noord-Frankrijk bleven de krijgsraden zich bezighouden met de berechting van strafbare feiten die eigen waren aan het militaire leven : desertie, insubordinatie, het niet uitvoeren van een bewakingsopdracht. Het grootste deel van de strafzaken had echter betrekking op burgers. Verzetsgerelateerde feiten zoals spionage, hulp aan de vijand en sabotage werden traditioneel door een Duitse krijgsraad behandeld aangezien zij een directe bedreiging vormden voor de veiligheid van de bezettingstroepen. Ook het stelen van militaire goederen en het verstrekken van hulp aan voortvluchtige (Duitse) militairen vielen onder deze categorie. Verder bestrafden de krijgsraden ook feiten die niet aan de weerstand waren gerelateerd maar die wel de stabiliteit in het bezette gebied konden ondermijnen. Voorbeelden zijn inbreuken gepleegd op de verduisteringsvoorschriften, gewapende roofovervallen en economische misdrijven. Tot slot waren de militaire rechtbanken ook bevoegd voor de vervolging van ‘gepolitiseerde’ feiten zoals het niet naleven van de verschillende Jodenverordeningen.

We merken nog op dat er in het *Befehlsbereich* ook andere krijgsraden operationeel waren die volledig aan de bevoegdheid van de MBBNFr ontsnapten. Voorbeelden hiervan zijn het *SS- und Polizeigericht*, de rechtbanken van de *Kriegsmarine* en het *Feldgericht des Kommandierenden Generals und Befehlshabers im Luftgau Belgien und Nordfrankreich*. Al deze rechtbanken maakten, net zoals de krijgsraden van het *Heer*, gebruik van het *Militärstrafgesetzbuch* van 1872 en de bestaande strafrechtelijke nevenbepalingen. Verder onderzoek zal echter moeten uitwijzen of de jurisprudentie van deze krijgsraden onderling verschilde. In dit artikel worden deze militaire rechtbanken buiten beschouwing gelaten ³⁵.

Abtrennen, seponeren of vervolgen

Indien het politieel vooronderzoek had uitgewezen dat een verdachte voor strafvervolging in aanmerking kwam, werd het dossier overgemaakt aan de bevoegde gerechtelijke instanties. Nadat de zaak op de rol (*Strafsachenliste*) van de plaatselijke krijgsraad was ingeschreven, kon de *Gerichtsherr* onder zijn rechters een onderzoeksrechter (*Untersuchungsrichter*) aanduiden. Deze laatste besliste op basis van het al uitgevoerde vooronderzoek of er nog verdere onderzoekshandelingen moesten

35 BIANCA VIEREGGE, *Die Gerichtsbarkeit einer "Elite". Nationalsozialistische Rechtsprechung am Beispiel der SS- und Polizei-Gerichtsbarkeit*, Baden-Baden, 2002, p. 30-33.

worden verricht. Zo kon hij de verdachte opnieuw laten ondervragen of bij hem thuis een huiszoeking laten uitvoeren. Alle resultaten die tijdens het gerechtelijk onderzoek waren verkregen, werden neergeschreven en konden tijdens het proces als bewijsmiddel worden aangewend ³⁶.

Nadat de onderzoeksrechter zijn werk had afgerond, stelde de *Gerichtsherr* een openbare aanklager aan. Typisch voor het Duitse gerechtelijke apparaat was het ontbreken van een afzonderlijk Openbaar Ministerie. Al naargelang de strafzaak bepaalde de plaatselijke militaire commandant onder zijn rechterkorps wie in de zaak als onderzoeksrechter, openbare aanklager of rechtsprekende strafrechter optrad. De magistraat die uiteindelijk als openbare aanklager werd aangeduid, kon op basis van het vooronderzoek een verdachte *abtrennen*, de zaak seponeren of overdragen aan een andere juridische instantie, of overgaan tot het instellen van de strafrechtelijke vervolging ³⁷.

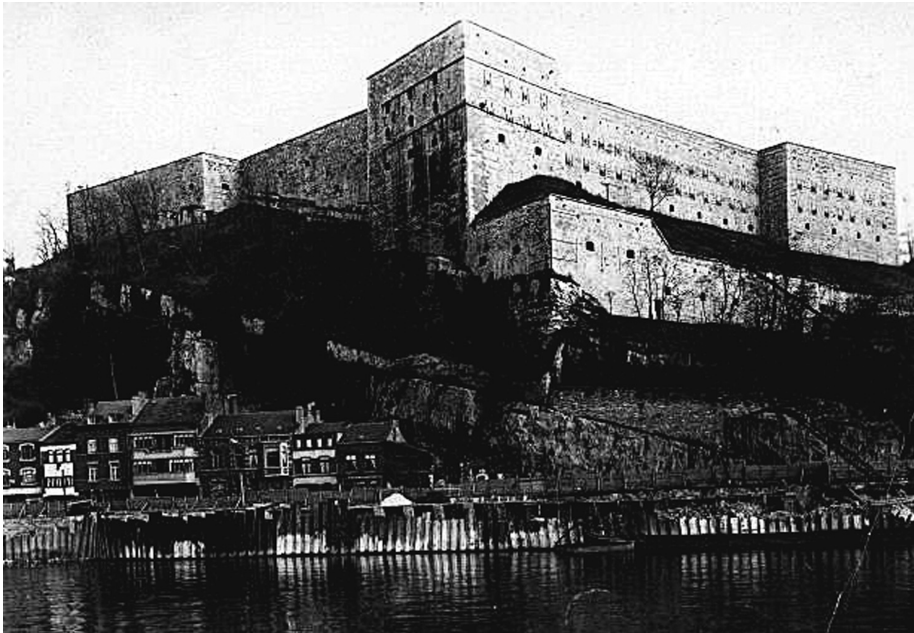
Het *abtrennen* van een arrestant was een procedure die oorspronkelijk door de Sipo-SD werd toegepast om binnen eenzelfde zaak een verdachte te isoleren van de andere betrokkenen. Hoewel deze procedure nooit bij wet werd geregeld, was het *abtrennen* een maatregel die ook door de openbare aanklager kon worden toegepast. In plaats van een verdachte voor een krijgsraad te leiden, kon de aanklager de beklagde opnieuw aan de Sipo-SD overdragen. Deze uitlevering hield in feite een buitengerechtelijke bestraffing in, aangezien de gevangene in afwachting van zijn overbrenging naar een concentratiekamp in *Sicherheitshaft* werd genomen ³⁸.

Het *abtrennen* van een beklagde kon echter ook betekenen dat een verdachte binnen eenzelfde strafzaak van de medebeklaagden werd gescheiden om vervolgens alleen voor de krijgsraad te worden geleid. Dit gebeurde onder andere bij de gewezen majoor Georges Vigneron uit Elsene. Vigneron werd op 2 maart 1943 door de Brusselse Sipo-SD aangehouden op verdenking van '*deutschfeindliche Tätigkeit*' en opgesloten in de gevangenis van Sint-Gillis. In dezelfde zaak werden nog elf andere beklagden gearresteerd. Waar de andere verdachten op 12 april 1943 door de krijgsraad van de Brusselse OFK 672 werden veroordeeld wegens hulp aan de vijand en verboden wapenbezit, werd er geen vonnis uitgesproken tegen Vigneron. Hij werd *abgetrennt* en

36 *Geschäftsverteilungsplan für 1943, Verfügung 3.2.1943, ...* (SOMA, *Organigrammen en richtlijnen van de Oberfeldkommandantur 672, AA 513*); *Reichsgesetzblatt, Teil 1*, 26.VIII.1939, *KStVO vom 17.8.1938*, § 15-51, p. 1461-1466. Strafzaken kregen een uniek inschrijvingsnummer toegewezen dat steeds op de gerechtelijke stukken werd vermeld. Bvb : St.L. II Nr. 250/43. Het prefix 'St.L.' stond voor *Strafsachenliste*, gevolgd door een Romeins cijfer dat de behandelende kamer aanduidde. Vervolgens werd weergegeven over welke strafzaak het ging die de kamer in een welbepaald jaar had behandeld, in dit voorbeeld nr. 250 van het jaar 1943.

37 OTTO PETER SCHWELING, *Die deutsche Militärjustiz...*, p. 25.

38 Brief van de *Geschäftsstelle des Gerichts der OFK 672* aan de WUG Sint-Gillis, 10.4.1943 (DOS, *PA Collectie Sint-Gillis, DSTG 1422*); GERALDIEN VON FRIJTAG DRABBE KÜNZEL, *Het recht van de sterkste...*, p. 158.

- Bovenaan de citadel van Hoei aan de oever van de Maas, door de bezetter omgevormd tot gevangenenkamp. Onderaan de politieke gevangenen op de binnenplaats. Prentkaart uitgaande van het *Front wallon pour l'indépendance du Pays*, voorloper van het *Front de l'Indépendance* (Onafhankelijkheidsfront). (Foto's SOMA nrs. 28259 en 28276)

kreeg op 16 juli 1943 zijn eigen proces. Het hof oordeelde dat Vigneron schuldig was aan lidmaatschap van een verboden weerstandsbeweging en veroordeelde hem tot twee jaar gevangenis. Waarom Vigneron van de andere beklaagden gescheiden werd en zijn zaak afzonderlijk door de krijgsraad behandeld werd, kan op basis van de bewaarde gerechtelijke documenten onmogelijk achterhaald worden ³⁹.

De tweede mogelijkheid waarover de openbare aanklager beschikte, was het seponeren van de strafzaak (*Einstellung des Verfahrens*). Dit deed hij wanneer hij meende dat er slechts een geringe kans op een veroordeling bestond. Hij kon dit eveneens doen wanneer vervolging onmogelijk was doordat de dader niet kon geïdentificeerd worden of al overleden was. Ook de zwakke gezondheid of de jeugdige leeftijd van een verdachte kon aanleiding geven tot het seponeren van een zaak. Af en toe werd ook de duur van het voorarrest in rekening gebracht om van gerechtelijke vervolging af te zien. Verdachten die zich in *Untersuchungshaft* bevonden, werden vrijgelaten ⁴⁰.

In de loop van het onderzoek kon ook blijken dat de krijgsraad bij wie de zaak aanhangig werd gemaakt, onbevoegd was voor de strafvervolging. Volgens de bevoegdheden *ratione materiae, loci* en *personae* kon het *Gericht* slechts die strafbare handelingen van burgers en militairen berechten die in strijd waren met het geldende Duitse militaire strafrecht en die zich in het ressort van de krijgsraad hadden voorgedaan. Bij Duitse militairen werd de bevoegdheid verder beperkt tot militairen die deel uitmaakten van het landleger (*Heer*) of zijn gevolg. Van zodra aan een van deze voorwaarden niet was voldaan, moest het dossier worden overgemaakt aan een andere gerechtelijke instantie die door de krijgsraad als bevoegd werd geacht. Een voorbeeld van een dergelijke overdracht was het onderzoek dat de Belgische politie in maart 1943 in Antwerpen had opgestart naar aanleiding van een roofoverval waarbij enkele bendeleden zich hadden uitgegeven voor leden van de Duitse 'Gestapo'. De *Feldkommandantur 520* oordeelde dat de rechtbanken van het *Heer* onbevoegd waren voor de bestraffing van de daders aangezien een van de betrokkenen een vaandelvluchtige Vlaamse Legionair was, m.a.w. een SS'er. Door deze beslissing werden het dossier en de veertien aangehouden verdachten (inclusief diegenen die geen banden hadden met de *Waffen-SS*) voor strafvervolging overgedragen aan het *SS- und Polizeigericht X, Aussenstelle Brüssel*. Op 5 februari 1944 veroordeelde de SS-rechtbank van Brussel drie beschuldigen, onder wie ook de Vlaamse deserteur, tot de doodstraf. Tien andere verdachten kregen een vrijheidsstraf tot zeven en een half jaar opgelegd. Voor een andere beklaagde werd het proces uitgesteld naar een latere datum ⁴¹.

39 PA Siegburg Tielemans (DOS, *PA Collectie Duitsland*); DSTG 1422 (DOS, *PA Collectie Sint-Gillis*).

40 GERALDIEN VON FRIJTAG DRABBE KÜNZEL, *Het recht van de sterkste...*, p. 158.

41 *Pro Justitia, Einlieferungsschein*, correspondentie tussen de gerechtelijke instanties, ... (DOS, *PA Collectie Sint-Gillis*, DSTG 0601).

In januari 1942 voerde de bezetter in het *Befehlsbereich* het *Nacht und Nebel*-decreet in. Dit decreet, dat op 7 december 1941 in opdracht van Hitler door *Generalfeldmarschall* Wilhelm Keitel was uitgevaardigd als reactie op het stijgend aantal verzetsacties in West-Europa, bestond in feite uit twee draconische maatregelen die de burgerbevolking moesten afschrikken. Ten eerste werd bepaald dat de krijgsraden in het bezette gebied systematisch de doodstraf moesten uitspreken voor misdrijven die door niet-Duitse burgers tegen het rijk en de bezettingsmacht waren gepleegd. De militaire rechtbanken bleven slechts bevoegd voor de berechting van misdrijven waarop de doodstraf stond, indien de verdachte ook daadwerkelijk binnen de week na zijn arrestatie kon worden berecht en terechtgesteld, er tegen de terdoodveroordeling ‘*keine besonderen politischen Bedenken*’ bestonden en het niet om een vrouwelijke verdachte ging. Kon een krijgsraad niet aan deze voorwaarden voldoen, dan trad de tweede maatregel in werking. Deze voorzag de overdracht van de gevangene aan de civiele justitie in het *Reich* (*Allgemeine Justiz*). De gedetineerde werd in het geheim (in *Nacht und Nebel*) naar Duitsland overgebracht waar hij in afwachting van zijn proces voor een buitengewone uitzonderingsrechtbank in een strafinrichting werd ondergebracht. Voor de buitenwereld leek het alsof de gevangene van de aardbodem verdwenen was ⁴².

Bij een binnenkomende strafzaak bepaalde de plaatselijke *Gerichtsherr* in samenwerking met de *Abwehrstelle* of de zaak aan de bepalingen van het NN-decreet voldeed. De uiteindelijke beslissing over de *Abgabe* van een dossier aan de civiele rechtbanken in het *Reich* lag echter bij de MBBNFr. Hij besliste of de zaak aan de voorwaarden van het NN-decreet voldeed en of de verdachte in het geheim naar Duitsland diende te worden overgebracht. Een van de Belgische NN-gedepoteerden was Marguerite Bervoets, een lerares uit Doornik die in augustus 1942 door de bezetter werd gearresteerd toen ze foto's van het vliegveld van Chièvres probeerde te maken. Ze werd beschuldigd van spionage en kon hiervoor de doodstraf krijgen. Aangezien de NN-procedure echter bepaalde dat een vrouw onmogelijk wegens verzetsdaden door een krijgsraad in het bezette gebied ter dood veroordeeld kon worden, werd ze naar een strafinrichting in Duitsland overgebracht. Nadat Bervoets op 22 maart 1944 door het *Volksgerichtshof* ter dood veroordeeld was, werd ze op 7 augustus 1944 in de gevangenis van Wolfenbüttel onthoofd ⁴³.

Hoeveel Belgische en Noord-Franse gevangenen er op basis van het NN-decreet naar Duitsland werden overgebracht, blijft onduidelijk. De Duitse historicus Lothar

42 CHRISTINE DENUIT-SOMERHAUSEN, “Le décret Nacht und Nebel de décembre 1941 et les prisonniers politiques belges : une première approche”, in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, nr. 16, 1994, p. 17-19.

43 *Verfügung* 7.5.1943, 14.7.1944 en 9.8.1944 (SOMA, *Correspondentie van en met de Oberkriegsgerichtsrat*, AA 345); ARNOLD JÜRGENS en WILFRIED KNAUER, *Justitie en Strafsysteem in het Nationaal-Socialisme. Een overzicht van de tentoonstelling n.a.v. de opening van de tentoonstelling in november 1999*, Wolfenbüttel, 1999, [p. 8 en 10-14].

Gruchmann schat het totaal aantal West-Europese NN-gevangenen op ongeveer 7000. Christine Denuit-Somerhausen wijst dan weer op het feit dat 225 Belgische NN-gevangenen in Berlijn werden terechtgesteld na een veroordeling door het *Volksgerichtshof* en dat ten minste 258 anderen elders werden geëxecuteerd. Wat de impact van het NN-decreet op de werking van het gerechtelijke apparaat in bezet België en Noord-Frankrijk is geweest, zal verder onderzoek moeten uitwijzen ⁴⁴.

Tot slot kon de openbare aanklager ook de strafrechtelijke vervolging instellen. Op basis van de bewijslast stelde hij een akte van inbeschuldigingstelling (*Anklageverfügung*) op, waarin hij niet alleen de ten laste gelegde feiten opsomde maar ook aangaf tegen welke verordeningen en wetten een verdachte had gezondigd. Ook de beschikbare bewijzen werden op de *Anklageverfügung* weergegeven. Vaak waren deze bewijzen afkomstig uit verklaringen van de beklagde zelf, al dan niet op een gewelddadige manier verkregen. Aan de akte van inbeschuldigingstelling kon het Openbaar Ministerie een gerechtelijk aanhoudingsbevel (*richterlicher Haftbefehl*) toevoegen, waardoor de beklagde tot aan zijn proces in voorarrest (*Untersuchungshaft*) werd genomen. Dergelijk aanhoudingsbevel werd uitgevaardigd wanneer de openbare aanklager de gevangene ervan verdacht dat hij na zijn vrijlating bewijsmateriaal zou laten verdwijnen of ooggetuigen onder druk zou zetten om zich niet te melden bij de Duitse autoriteiten. Ook hield de openbare aanklager rekening met de mogelijkheid dat een verdachte na zijn invrijheidsstelling opnieuw een misdrijf zou begaan. De beklagde zelf moest het meestal stellen met de verklaring dat zijn aanhouding omwille van ‘militaire belangen’ was verlengd ⁴⁵.

De samenstelling van de krijgsraad

Onmiddellijk nadat de openbare aanklager beslist had om een beklagde gerechtelijk te vervolgen, stelde de *Gerichtsherr* door middel van een *Verfügung* de behandelende rechtbank samen. Bij zijn keuze was de militaire bevelhebber echter gebonden aan de *Kriegsstrafverfahrensordnung* (KStVO) uit 1939. Deze wettekst regelde de werking van de Duitse krijgsraden en bepaalde onder andere dat het hof uit drie rechters moest bestaan ⁴⁶.

De eerste rechter moest een beroepsmagistraat zijn. Hij werd belast met de leiding van de zitting en was gebonden aan de instructies van zijn *Gerichtsherr*. Tijdens de zitting

⁴⁴ *Verfügung* 7.5.1943, 14.7.1944 en 9.8.1944 (SOMA, *Correspondentie van en met de Oberkriegsgerichtsrat*, AA 345); LOTHAR GRUCHMANN, “Nacht- und Nebel-Justiz 1942-1944”, in *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, nr. 3, 1981 (jrg. 29), p. 395; CHRISTINE DENUIT-SOMERHAUSEN, “Le décret Nacht und Nebel...”, p. 27.

⁴⁵ *Anklageverfügung* in PA Anrath Moerman, PA Antwerpen Joris, PA Rheinbach Arnold, ... (DOS, *PA Collectie Duitsland*); GERALDIEN VON FRIJTAG DRABBE KÜNZEL, *Het recht van de sterkste...*, p. 159.

⁴⁶ MANFRED MESSERSCHMIDT, *Die Wehrmachtjustiz im Dienste des Nationalsozialismus. Zerstörung einer Legende*, Baden-Baden, 1987, p. 38-40.

kon hij rekenen op de hulp van twee lekenrechters die speciaal voor de strafzaak door de *Gerichtsherr* waren aangeduid. De negende paragraaf van de KStVO bepaalde dat de eerste lekenrechter bij voorkeur een stafofficier (*Stabsoffizier*) was. De tweede bijzitter moest als militair of *Wehrmachtsangehörige* in het Duitse leger dienen en zijn rangklasse en sociale achtergrond moesten in overeenstemming zijn met die van de verdachte ⁴⁷.

Voor wat de krijgsraden in België en Noord-Frankrijk betreft, moet worden opgemerkt dat de bijzitters steeds gekozen werden onder de aanwezige bezettingstroepen. In praktijk werden zij meestal gerekruteerd uit de *Landeschützen-Bataillone* – bezettingstroepen die waren toegevoegd aan de *Kommandostab* en die zich vooral bezighielden met bewakingsopdrachten – ⁴⁸ of uit politiediensten zoals de GFP en de FG. Uit de eerste analyse van de bij de Directie-generaal Oorlogsslachtoffers bewaarde vonnissen blijkt ook dat het niet uitzonderlijk was dat sommige lekenrechters in verschillende strafzaken als bijzitter werden opgeroepen.

Het verloop van een rechtszitting (*Hauptverhandlung*)

Nadat de rechtbank was samengesteld, werd een dagvaarding (*Ladung*) opgesteld waarin duidelijk het uur en de plaats van de rechtszitting werden weergegeven. Verdachten die zich nog op vrije voeten bevonden, kregen de documenten thuis bezorgd en werden verondersteld zich op de dag van de zitting te melden. *Untersuchungsgefangenen* ontvingen de akte van inbeschuldigingstelling en de dagvaarding echter uit handen van het gevangenispersoneel ⁴⁹.

Voor het begin van de rechtszaak werd de beklaagde uit zijn cel gehaald en werd hij uit het gevangenisregister uitgeschreven. Vervolgens bracht een gewapende escorte, bestaande uit rijkswachters of militairen van de Duitse bezettingsmacht, de arrestant over naar het gerechtsgebouw. Verdachten die zich niet vrijwillig hadden gemeld, werden opgespoord en *manu militari* voorgeleid ⁵⁰.

Nadat de verdachte de rechtszaal was binnengebracht, betrad het hof de kamer. De *Verhandlungsleiter* opende de zitting met het voorlezen van de namen van de rechtsprekende strafrechters. Nadat de militaire bijzitters en de getuigen hun eed hadden afgelegd, werd de identiteit van de beklaagde vastgesteld door middel van een kort verhoor. Onmiddellijk daarna las de openbare aanklager (*Vertreter der Anklage*) de akte van inbeschuldigingstelling voor, gevolgd door het verhoor van de getuigen. Deze

⁴⁷ *Reichsgesetzblatt, Teil 1*, 26.VIII.1939, KStVO vom 17.8.1938, § 9, p. 1459; PA Siegburg Capellen (DOS, PA Collectie Duitsland); MANFRED MESSERSCHMIDT, *Die Wehrmachtjustiz...*, p. 40.

⁴⁸ PATRICK TEURFS, *Het Duits militair bestuur...*, p. 65-67.

⁴⁹ GERALDIEN VON FRIJTAG DRABBE KÜNZEL, *Het recht van de sterkste...*, p. 160.

⁵⁰ *Idem*.

laatst werden een voor een gehoord, in afwezigheid van de nog te verhoren getuigen. De rechtsgang werd af en toe verstoord doordat een van de opgeroepen getuigen niet op het appel verschenen was. Meestal ging het dan om militairen van de bezettingsmacht die intussen met hun eenheid uit België waren verdwenen of die door het gebrekkige vervoer onmogelijk op het proces aanwezig konden zijn. In uitzonderlijke gevallen kon het ook om burgers gaan die al door een krijgsraad waren veroordeeld en die voor de strafuitvoering reeds naar een strafinrichting in Duitsland waren overgebracht. Soms oordeelde de bezetter echter dat de aanwezigheid van een getuige noodzakelijk was voor het goede verloop van het proces en liet hij een gevangene opnieuw naar het *Befehlsbereich* overbrengen. Dit gebeurde onder andere met de tot vier jaar tuchthuis veroordeelde Cyrille Meulebrouck. Hij werd in november 1943 op verzoek van de krijgsraad van de OFK 672 in het tuchthuis van Siegburg opgehaald en tijdelijk naar België overgebracht om er als getuige voor de krijgsraad te verschijnen. Na het proces werd Meulebrouck opnieuw op transport geplaatst naar de strafinrichting van Siegburg⁵¹.

Nadat de getuigen waren gehoord en alle schriftelijke bewijsstukken waren voorgelezen, hield de openbare aanklager zijn requisitoir en kreeg de verdediging de kans om haar werk te doen. Belgische strafpleiters die de toestemming hadden verkregen om een beklagde te verdedigen, werd het echter niet gemakkelijk gemaakt doordat het pleidooi in het Duits moest worden gehouden. Advocaten zoals Frédéric Eickhoff, Gaston Kreit en Cassian Lohest kregen voor het proces slechts toegang tot de akte van inbeschuldigingstelling, zodat ze zich tijdens de zitting vaak noodgedwongen moesten beperken tot het inroepen van allerlei verzachtende omstandigheden. Bovendien hadden de rechters tijdens de *Hauptverhandlung* meestal maar weinig oor voor het pleidooi van de verdediging, zoals blijkt uit de getuigenis van de jonge student rechten Claude Delhaise: “*L’audience constituait le point sinon final, en tout cas, le point le plus important de la procédure, mais à ce moment, les affaires étaient déjà nettement engagées. Il devenait plus difficile d’infléchir l’opinion des juges. De plus, certains auditeurs militaires qui, peut-être, étaient d’une nature moins rigoureuse, ou plus ouverts, lorsqu’ils discutaient d’un cas en privé, se montraient beaucoup plus durs et inflexibles lorsqu’ils siégeaient en compagnie des officiers qui composaient le siège et face à leurs collègues représentant le Ministère public*”⁵².

Na het pleidooi van de verdediging werd het laatste woord aan de beklagde gegeven. Op het einde van de zitting trok het hof zich voor beraadslaging terug. De definitieve uitspraak werd met meerderheid van stemmen bereikt, schriftelijk in de vorm van een

51 PA Siegburg Capellen en Meulebroeck (DOS, *PA Collectie Duitsland*); OTTO PETER SCHWELING, *Die deutsche Militärjustiz...*, p. 43-44.

52 *Relation d’activité du cabinet de Me Eickhoff concernant la défense des Belges devant les conseils de guerre allemands* (SOMA, Oscar Catherine, AA 603, nr. 8); *Organisation du Cabinet de Maître Eickhoff* (SOMA, Claude Delhaise, AB 704); TAMARA AITMAN, *Les criminels de droit commun...*, p. 29-30; GERALDIEN VON FRIJTAG DRABBE KÜNZEL, *Het recht van de sterkste...*, p. 164.

Feldurteil opgesteld en met *Gründe* gemotiveerd. Nadien betrad het hof opnieuw de zaal en werd het gemotiveerde vonnis in aanwezigheid van de beklaagde voorgelezen. In strafzaken met meerdere verdachten duurde de *Hauptverhandlung* vaak enkele dagen. Het vonnis echter werd relatief snel openbaar gemaakt, meestal nog op de laatste dag van de rechtszitting⁵³.

De Strafverfügung

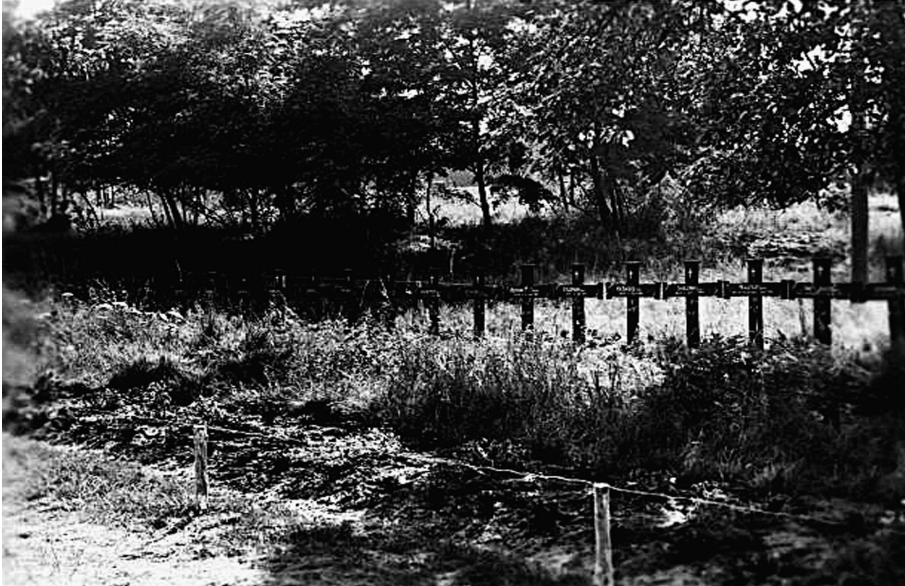
Het vooronderzoek hoefde niet noodzakelijk uit te monden in een zitting waarbij de debatten werden gehouden in aanwezigheid van de verdachte en het vonnis in de vorm van een *Feldurteil* werd opgesteld. Sinds de verordening van 21 november 1939 beschikte de Duitse *Militärjustiz* immers ook over de mogelijkheid om een zaak door middel van een *Strafverfügung* te beslechten. Na de bezetting van België en Noord-Frankrijk werd deze procedure ook in het ambtsgebied van Alexander von Falkenhausen van kracht⁵⁴.

Een *Strafverfügung* was een strafdecreet waarmee de bevoegde *Gerichtsherr* een verdachte kon veroordelen tot een maximumstraf van zes maanden gevangenis en / of een geldboete. Bij deze versnelde en vereenvoudigde procedure die vooral werd ingevoerd om de krijgsraden bij kleinere misdrijven te ontlasten, werd de zaak niet langer ter zitting gebracht en werd het vonnis geveld in afwezigheid van de beklaagde en zijn verdediging. Het uiteindelijke oordeel van de militaire bevelhebber werd door een griffier neergeschreven op een voorgedrukt standaardformulier. Hij moest op de daarvoor voorziene ruimte neerschrijven tegen welke verordeningen of wetten de verdachte juist had gezondigd en wat de uitgesproken straf was. Nadat het vonnis door een rechter op zijn rechtsgeldigheid was gecontroleerd, werd het strafdecreet *rechtskräftig* en kon de opgelegde straf aan de beschuldigde worden meegedeeld. Deze laatste kreeg dan drie dagen de tijd om bij de *Gerichtsherr* mondeling of schriftelijk verzet (*Einspruch*) tegen het vonnis in te stellen. Deed de beklaagde dit niet of te laat, of werd het verzet als onontvankelijk beschouwd, dan werd het uitgesproken vonnis bekrachtigd en kon de opgelegde straf worden uitgevoerd. Wanneer de *Gerichtsherr* het verzet echter als ontvankelijk had bestempeld, dan werd de *Strafverfügung* voortaan beschouwd als een akte van inbeschuldigingstelling (*Anklageverfügung*) en kwam het tot een *Hauptverhandlung*, wat voor de beklaagde steeds de kans op een hogere straf inhield⁵⁵.

53 V. D'HOEST, *Exécutions capitales en Belgique pendant l'occupation 1940-1944*, Brussel, licverh. École Royale Militaire, 1982, p. 38-40.

54 *Reichsgesetzblatt, Teil 1*, 21.XI.1939, *Sechste VO zur Durchführung und Ergänzung der Verordnung über das militärische Strafverfahren im Kriege und bei besonderem Einsatz vom 21.11.1939*, p. 2267-2268.

55 *Reichsgesetzblatt, Teil 1*, 21.XI.1939, *Sechste VO zur Durchführung und Ergänzung der Verordnung über das militärische Strafverfahren im Kriege und bei besonderem Einsatz vom 21.11.1939*, p. 2267-2268; *Reichsgesetzblatt, Teil 1*, 11.VII.1942, *Achte VO zur Durchführung und Ergänzung der Verordnung über das*

- Op 6 september 1944, toen een groot deel van Vlaanderen reeds was bevrijd, werden in Beverlo nog 22 politieke gevangenen door Vlaamse SS'ers geëxecuteerd. (Foto SOMA nr. 28286).

Een van de veroordeelden die verzet aantekende tegen een *Strafverfügung* was Suzanne Duchesne. In mei 1942 had Duchesne 25.000 Belgische frank aan een Sipo-agent aangeboden in de hoop dat deze de vrijlating van haar man Moszek Morgen uit de gevangenis van Sint-Gillis zou kunnen bekomen. Nadat de Sipo-agent een klacht tegen de vrouw had ingediend wegens poging tot omkoping, werd Duchesne op 20 juni 1942 door de krijgsraad van de OFK 672 met drie weken cel bestraft. Duchesne stelde schriftelijk verzet in bij generaal von Hammerstein, de militaire bevelhebber van de OFK 672. Zij benadrukte dat zij ervan overtuigd was dat zij te goeder trouw had gehandeld, dat zij tot de feiten was aangezet door een derde en dat zij op het ogenblik van het misdrijf zwanger was. Von Hammerstein hield rekening met het verzet en hief het oorspronkelijke vonnis op. Ondanks de risico's zette Duchesne de zoektocht naar haar echtgenoot

militärische Strafverfahren im Kriege und bei besonderem Einsatz vom 21.11.1939, p. 2267-2268; *Reichsgesetzblatt, Teil 1*, 11.VII.1942, *Achte VO zur Durchführung und Ergänzung der Verordnung über das militärische Strafverfahren im Kriege und bei besonderem Einsatz vom 4.7.1942*, p. 449-450; *Strafverfügung* in DSTG 0002, DSTG 0003, DSTG 0005, ... (DOS, PA Collectie Sint-Gillis); *Strafverfügung* in PA Anrath Stée, PA Wolfenbüttel Cleiren, PA Bochum Baré, PA Diez Minette de Tillesse, ... (DOS, PA Collectie Duitsland); TAMARA ALTMAN, *Les criminels de droit commun...*, p. 27-28; CASSIAN LOHEST en GASTON KREIT, *La défense des Belges devant le Conseil de guerre allemand*, Luik, 1945, p. 15-16.

voort. Nadat ze vernomen had dat haar man in het *Auffanglager* van Breendonk was opgesloten, schreef ze een brief aan kampcommandant Philipp Schmitt. Deze laatste liet op 4 februari 1943 echter weten dat Morgen zich ‘*freiwillig zum Arbeitseinsatz gemeldet hat*’. In werkelijkheid was haar man op 15 januari 1943 met het XIXe konvooi naar het vernietigingskamp van Auschwitz gedeporteerd ⁵⁶.

Uit de bewaarde *Strafverfügungen* blijkt dat de bezetter vooral gemeenrechtelijke misdrijven met een strafdecreet beslechtte. Misdrijven zoals het vervalsen van rantsoenzegels, het ongeoorloofd bezit van buitenlandse valuta en diefstal van al dan niet militaire goederen werden meestal bestraft met maximaal zes maanden gevangenis. Wanneer de strafbare feiten echter op grote schaal waren uitgevoerd of er sprake was van verzwarende omstandigheden zoals recidive of het gebruik van een verboden wapen, dan werd de verdachte alsnog voor een krijgsraad geleid en liep hij een zwaardere straf op.

Af en toe duiken in deze gerechtelijke documenten ook verzetsgerelateerde feiten op. Meestal gaat het om eerder ‘onschuldige’ misdrijven zoals het luisteren naar verboden buitenlandse radio-uitzendingen of het beledigen van de ‘*deutsche Wehrmacht*’. Verrassend genoeg werden soms ook ongeoorloofd wapenbezit of het lidmaatschap van een verboden politieke organisatie met een *Strafverfügung* bestraft. Zo werd in oktober 1942 in de omgeving van Tienen een groep van 53 weerstanders aangehouden. Een groot deel van de arrestanten werd door middel van een *Strafverfügung* bestraft met een gevangenisstraf van vier tot zes maanden wegens ‘*Neugründung eines nicht genehmigten Vereins*’. Enkele andere verdachten werden voor dezelfde feiten door de krijgsraad van de OFK 672 veroordeeld tot enkele jaren gevangenis. Waarom de bezetter bepaalde weerstanders met een *Strafverfügung* en anderen met een *Feldurteil* heeft bestraft, blijft bij dit voorbeeld onduidelijk ⁵⁷.

III. Het Nachprüfungsverfahren : het bevestigen, milderer of opheffen van het vonnis

Nadat een krijgsraad zich over de schuld of onschuld van een verdachte had uitgesproken, werd een voorstel van vonnis overgemaakt aan de bevoegde *Gerichtsherr*. Deze laatste kon de uitspraak bevestigen, milderer of opheffen. Aangezien er tegen de uitspraak van een Duitse krijgsraad geen beroep kon worden aangetekend, lag de laatste hoop van de veroordeelde bij de militaire bevelhebber ⁵⁸.

⁵⁶ Persoonlijk dossier Moszek Morgen (DOS, DDO nr. 59.640); *Strafverfügung, Einspruch* en brief van kampcommandant Schmitt, 4.2.1943 (NGFB, *Documenten Moszek Morgen*, nr. 713).

⁵⁷ *Strafverfügung* of *Feldurteil* in DSTG 1228, DSTG 1229, DSTG 0255, DSTG 1382, ... (DOS, *PA Collectie Sint-Gillis*); *Feldurteil* (DOS, *PA Collectie Duitsland*, PA Hagen Lowet en Timmermans).

⁵⁸ *Reichsgesetzblatt, Teil 1*, 26.VIII.1939, *KStVO vom 17.8.1938*, § 76, p. 1469.

Onmiddellijk na de veroordeling kon de bevoegde *Gerichtsherr* een gerechtelijke beambte belasten met een bijkomende ondervraging van de beschuldigde. Centraal stond de vraag of de veroordeelde zich kon verzoenen met het uitgesproken vonnis. Indien de *Gerichtsherr* echter oordeelde dat hij zich al genoeg over het vonnis had kunnen uitspreken, kon hij op basis van § 78 van de KStVO van een verder verhoor afzien⁵⁹.

Voordat het vonnis van de krijgsraad *rechtskräftig* en uitvoerbaar werd, moest het door de *Gerichtsherr* worden bekrachtigd. Om de veroordeelde tegen de eventuele willekeur van de militaire bevelhebber te beschermen, was de *Kommandant* verplicht het juridisch advies van een *Rechtsgutachter* in te winnen. Deze jurist, die in andere strafzaken ook als rechter in de krijgsraad van de *Gerichtsherr* zetelde, controleerde de uitspraak op zijn rechtsgeldigheid. Indien het proces zonder procedurefouten was verlopen en de uitgesproken straf in verhouding was met de gepleegde feiten, spoorde hij de *Gerichtsherr* aan om het vonnis te bevestigen. In alle andere gevallen raadde hij de militaire commandant aan om het vonnis op te heffen of te milderen⁶⁰.

Nadat de *Gerichtsherr* het advies van een jurist had ingeroepen, formuleerde de militaire bevelhebber zijn eindbeslissing. Meestal bevestigde hij het vonnis waardoor de straf onmiddellijk kon worden uitgevoerd. Bij vrijheidsstraffen gaf de militaire bevelhebber vaak ook al aan of de straf in een strafinrichting in België / Noord-Frankrijk of in het *Reich* moest worden uitgevoerd⁶¹.

Wanneer de *Gerichtsherr* echter twijfelde aan de rechtsgeldigheid van het vonnis of zich vragen stelde bij de opgelegde strafmaat, kon hij de veroordeling opheffen. Een *Aufhebung* leidde echter niet tot het seponeren van de strafzaak, maar betekende wel dat de militaire bevelhebber een nieuwe rechtbank belastte met de afhandeling van de zaak. In praktijk bleef het dossier meestal in handen van de oorspronkelijke rechtbank, maar werden wel alle rechters vervangen. Bovendien maakte de nieuwe rechtbank niet zelden gebruik van een nog meer versnelde procedure waarbij het hof vooral oog had voor de bedenkingen die de *Gerichtsherr* bij het oorspronkelijke vonnis had geformuleerd. Nadat de rechtbank een nieuw vonnis had uitgesproken en het definitieve besluit door de militaire bevelhebber was bekrachtigd, kon de opgelegde straf worden uitgevoerd⁶².

Het belang van een *Nachprüfungsverfahren* mag zeker niet onderschat worden, zoals blijkt uit het voorbeeld van de drie Antwerpse weerstanders Michel Vergauwen, Ferdinand De

59 *Reichsgesetzblatt, Teil 1*, 26.VIII.1939, KStVO vom 17.8.1938, § 76-78 en § 83, p. 1469-1470.

60 *Reichsgesetzblatt, Teil 1*, 26.VIII.1939, KStVO vom 17.8.1938, § 83, p. 1470; *Rechtsgutachten* (DOS, PA Collectie Duitsland, PA Siegburg Capellen).

61 *Verfügung* in PA Bochum Decorte, PA Bochum Wouters, PA Rheinbach Arnoulde, PA Wittlich Moraux, PA Wolfenbüttel Bellet, PA Siegburg Beyaert, PA Siegburg Bourse, ... (DOS, PA Collectie Duitsland); *Verfügung* in DSTG 0412, DSTG 0424, DSTG 0469, ... (DOS, PA Collectie Sint-Gillis).

62 *Reichsgesetzblatt, Teil 1*, 26.VIII.1939, KStVO vom 17.8.1938, § 76-90, p. 1469-1471.

Decker en Gaston Van de Vijver. Toen de krijgsraad van de *Feldkommandantur 520* de Antwerpenaars op 15 december 1943 wegens ‘*Feindbegünstigung*’ en verboden wapenbezit ter dood veroordeeld had, werd het voorlopige vonnis ter bekrachtiging aan de MBBNFr voorgelegd. Alexander Von Falkenhausen bevestigde op 28 december de doodstraf van Vergauwen en De Decker, maar stelde zijn veto tegen de terdoodveroordeling van de net achttien jaar geworden Van de Vijver. Nadat von Falkenhausen de uitgesproken straf tegen de jongeman had opgeheven, werd de strafzaak opnieuw aan de rechtbank van de FK 520 overgemaakt. Op 6 januari 1944 werd Van de Vijver tot acht jaar gevangenis veroordeeld, waarna hij naar een strafinrichting in Duitsland werd overgebracht. Vergauwen en De Decker hadden minder geluk. Zij werden op 11 januari 1944 voor het vuurpeloton geleid en terechtgesteld⁶³.

IV. De strafuitvoering

De uitvoering van vrijheidsstraffen

De Belgische en Noord-Franse strafinrichtingen in handen van de bezetter

Van bij het begin van de bezetting werden de bestaande Belgische en Noord-Franse gevangnissen in het Duitse systeem van strafuitvoering ingeschakeld. In sommige grote strafinrichtingen werden een of meer vleugels opgeëist waarin gevangenen die door een krijgsraad tot lichtere straffen waren veroordeeld, konden worden opgesloten. De bewaking over deze gevangenen werd aanvankelijk toevertrouwd aan ‘*landeseigene*’ cipiers. Uit de verslagen van de *Gruppe Justiz* blijkt echter dat een deel van het gevangenispersoneel zich maar moeilijk kon verzoenen met de Duitse voorschriften inzake de behandeling van de *Strafgefangenen*. Voorlopig blijft het onduidelijk over welke voorschriften het concreet gaat en op welke manier het gevangenispersoneel zich verzet heeft. Wel reeds duidelijk is dat de bezetter in de lente van 1941 bepaald heeft dat de bewaking van de gedetineerden die op last van de Duitse krijgsraden waren aangehouden voortaan nog enkel door Duitsers mocht gebeuren⁶⁴.

Een probleem waarmee de bezetter al snel werd geconfronteerd, was het gebrek aan gevangenisruimte. Een van de hoofdoorzaken van dit plaatsgebrek was het gebruik van de bestaande gevangnissen door zowel de Duitse als de Belgische en Noord-Franse autoriteiten. Sinds het uitbreken van de oorlog had de ‘*landeseigene*’ justitie de handen vol met de bestraffing van gemeenrechtelijke misdrijven en zedendelicten. Groepen

⁶³ BAL 406/43 (DOS, *Collectie BAL*, BAL 12); AL 16/44 (DOS, *Collectie AL*, AL 6); Lijst der personen die door de Duitsers werden terechtgesteld en waarvan het stoffelijk overschot werd gevonden in het Kamp van Brasschaat (DOS, Rap. 599 Tr. 33403); PA Bochum Van de Vijver (DOS, *PA Collectie Duitsland*).

⁶⁴ *Tätigkeitsbericht der Gruppe Justiz für den Monat Mai*, 19.5.1941; *Tätigkeitsbericht der Gruppe Justiz für die Monate Juni, Juli, August* [1941] (SOMA, *Maandverslagen van de Gruppe Justiz*, AA 2005).

uit de samenleving die voor de oorlog nauwelijks in aanraking kwamen met het gerecht, werden nu steeds vaker voor een Belgische of Noord-Franse rechtbank geleid. Een stijging van de gemeenschappelijke misdrijven, in combinatie met de toename van aan weerstand gerelateerde feiten, leidde tot een toenemend aantal op te sluiten personen. De Duitse politiediensten bleven steeds meer verdachten afleveren bij de gevangnissen waardoor de bezetter altijd maar meer gevangenisruimte begon op te eisen. Bovendien hielden deze politiediensten nauwelijks rekening met de problemen van de gevangenisdirecties⁶⁵.

De Duitse secties van de Belgische en Noord-Franse gevangnissen zaten vol met verdachten van wie het helemaal niet duidelijk was of hun vooronderzoek nog lopende was. In de gevangenis van Sint-Gillis verbleven de verdachten soms weken zonder dat de bevoegde politiedienst hen voor ondervraging kwam ophalen. Zo zag de directie van de gevangenis van Sint-Gillis zich op 15 december 1942 genoodzaakt bij de GFP te informeren naar de vermoedelijke duur van het vooronderzoek dat de politiedienst tegen Jean Delval had opgestart. Deze Brusselaar was op 17 oktober 1942 voor een laatste keer verhoord en zat sinds die dag al bijna twee maanden in de cel zonder dat hij door de GFP voor ondervraging was opgehaald. Op 18 december liet *Feldpolizeisekretär* Marnitz echter weten dat Delval wegens spionage in voorlopige hechtenis genomen was en dat zijn verdere opsluiting in het belang van het onderzoek diende te gebeuren. De gevangenisdirectie kreeg bovendien te horen dat de GFP geen uitspraak kon doen over de te verwachten behandelingstermijn van het onderzoek. Uiteindelijk werd Delval op 29 juli 1943, na ongeveer tien maanden voorarrest, door de krijgsraad van de OFK 672 veroordeeld tot zes maanden gevangenis wegens het lidmaatschap van een verboden organisatie⁶⁶.

Midden 1942 was de maximumcapaciteit van de gevangnissen definitief bereikt. Uit cijfers van het militair bestuur blijkt dat er op dat ogenblik 9000 gevangenen in de bestaande strafinrichtingen waren opgesloten, onder wie ruim 4000 gedetineerden die op bevel van de Duitse overheid waren aangehouden. De bezetter probeerde het tijdsnog te keren door nieuwe gevangnissen te openen of door de bestaande strafinrichtingen uit te breiden. Een andere mogelijkheid was het overbrengen van veroordeelde burgers naar werkkampen van de *Organisation Todt* in Noord-Frankrijk, waar de gevangenen werden ingezet bij de bouw van de *Atlantikwall*. Aanvankelijk ging het voornamelijk om gedetineerden die zich aan de verplichte tewerkstelling in Duitsland hadden proberen te onttrekken. Begin november 1943 bepaalde Alexander von Falkenhausen echter dat ook mannelijke gevangenen die door een Duitse krijgsraad waren veroordeeld in

65 J. DUPRÉEL, "La criminalité de droit commun en Belgique durant la deuxième guerre mondiale", in *Bulletin de l'Administration Pénitentiaire*, 1956, p. 278-286.

66 DSTG 0452 (DOS, PA Collectie Sint-Gillis).

Het Duitse gerechtelijke apparaat in België en Noord-Frankrijk

aanmerking kwamen voor een *Arbeitseinsatz* in Noord-Frankrijk. Op 22 november 1943 werden ongeveer 400 gevangenen vanuit de strafinrichting van Merksplas naar het OT-kamp van Helfaut bij Saint-Omer overgebracht. Het gros van de gedeporteerden was veroordeeld voor gemeenrechtelijke feiten zoals valsheid in geschrifte, diefstal en heling.

Abschrift.

Gericht Hasselt den 7. Septemb. 1942.

de r Feldkommandantur 681.

St. L. I Nr. 245 /1942.

An
den Blockwärter Martin Drijvers,
Hasselt, Kempse Steenweg 168, Blockhaus 3,
geb. am 18. 7. 1882 in Diepenbeek,
belgischer Staatsangehörigkeit.

Strafverfügung

Sie werden beschuldigt, am 21. 8. 1942
** auf dem Bahnhof in Zonhoven
es unternommen zu haben,
einen Soldaten der deutschen Wehrmacht zum Ungehorsam gegen Vorgesetzte zu verleiten und auch sonst die Mannszucht in der deutschen Wehrmacht zu untergraben,
indem Sie am 21.8.42 zu einer den Bahnhof Zonhoven passierenden deutschen Bahnstrecke u.a. sagten: "Ihr müsst es so machen wie die belgischen Soldaten. Die haben das Gewehr weggeworfen. Dann wäre der Krieg am schnellsten aus", und weiter: "Ihr habt Angst vor den Offizieren, ihr wagt es nicht, wie wir, das belgische Heer, es gewagt haben", wobei Sie durch eine Gebärde auch noch zum Ausdruck brachten, dass die deutschen Soldaten Angst vor ihren Vorgesetzten hätten.

- strafbar nach § 5 Abs. 1 Ziff. 2 KSSVO. -

Übertragung des Urteils an die Wehrmacht

Bestell-Nr. S. 85.
B 62. 1415. Wehrmachtformularverlag Pet. Kaiser, Düsseldorf, Sternstr. 63a, Tel. 384.38
Brüssel, rue Montagne-aux-Herbes-Potagres, 12. Tel. 17.21.80-18.09.51.
Paris, rue Taillbout, 3. Tel. Provence 7830. Den Haag, Beaulandhou 17. Tel. 77.12.52
72.27.74.

- Op 7 september 1942 werd de Hasselaar Martin Drijvers door middel van *Strafverfügung* veroordeeld tot zes maanden gevangenis, omdat hij op 21 augustus 1942 nabij het station van het Limburgse Zonhoven een Duitse soldaat tot insubordinatie had aangezet.
(Collectie Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, DSTG 0747)

In plaats van de dwangarbeid in Merksplas uit te voeren, werden ze in Noord-Frankrijk bij allerlei vestingwerken ingezet. Op die manier werden de gevangenen niet alleen ‘nuttig’ gebruikt, maar werd er in het bezette gebied ook opnieuw *Haftraum* gecreëerd voor nieuwe gedetineerden⁶⁷.

Strafexecutie in een ‘landeseigene’ of een Duitse strafinrichting

Nadat de Duitse krijgsraad een verdachte tot een gevangenis- of tuchthuisstraf had veroordeeld en het vonnis was bekrachtigd, kon de opgelegde straf worden uitgevoerd. Op basis van de door het militair bestuur uitgevaardigde strafuitvoeringsplannen bepaalde de *Gerichtsherr* vervolgens of een gevangene zijn straf in het *Befehlsbereich* of in het *Reich* moest uitzitten. Via deze *Strafvollstreckungspläne* legde de bezetter ook vast welke straf in welke strafinrichting moest worden uitgevoerd. In oktober 1941 bepaalde het militair bestuur voor het Belgische grondgebied dat alle lichtere gevangenisstraffen in principe in een Belgische gevangenis moesten worden uitgezeten. Bij mannen werd de grens op drie maanden cel gelegd, bij vrouwen op een jaar. Vaak werden de lichtere straffen uitgevoerd in de Belgische gevangenis waar de gedetineerde zijn voorarrest had uitgezeten of werd de gevangene van de Duitse naar de Belgische sectie overgebracht. In beide gevallen werd de verantwoordelijkheid over het goede verloop van de strafuitvoering aan de Belgische gevangenisdirectie overgedragen. De bezetter behield wel het recht om controle uit te oefenen op de aanwezigheid van de gedetineerde en op de wijze waarop de straf werd uitgevoerd⁶⁸.

Ook gedetineerden die veroordeeld waren tot een zwaardere vrijheidsstraf moesten hun straf in principe in een Belgische of Noord-Franse gevangenis uitzitten. Voor het Belgische grondgebied fungeerde de gevangenis van Sint-Gillis als verzamelplaats voor veroordeelden. Vanuit Sint-Gillis werden de mannelijke gedetineerden twee keer per maand met een *Sammeltransport* overgebracht naar de Belgische strafinrichtingen van Merksplas en Leuven. Vrouwelijke gevangenen kwamen via Sint-Gillis terecht in de Belgische gevangenis van Vorst. Voor de Noord-Franse departementen lijkt de strafinrichting van Loos-les-Lille als doorgangsgedetineerde te hebben⁶⁹.

67 *Arbeitseinsatz verurteilter Landeseinwohner, Transportliste en Arbeitseinsatz von Strafgefangenen männlichen Landeseinwohnern die von deutschen Kriegsgerichten verurteilt sind*, 8.11.1943 (DOS, *Archiefkamp Watten*, Rap. 184 Tr. 32.611).

68 *Strafvollstreckungsplan für verurteilte belgische Landeseinwohner*, 2.10.1941 (DOS, *Mise à exécution des peines, Décret NN*).

69 *Strafvollstreckungsplan für verurteilte belgische Landeseinwohner*, 2.10.1941 (DOS, *Mise à exécution des peines, Décret NN*); LAURENT THIERY, “Les spécificités de la répression dans le Nord-Pas-de-Calais, ‘zone rattachée’ au commandement militaire allemand de Bruxelles”, in *La répression en France 1940-1945*, Caen, 2007, p. 139-141.

Uit het *Strafvollstreckungsplan* van oktober 1941 blijkt duidelijk dat gevangenen in de eerste bezettingsjaren slechts in uitzonderlijke gevallen naar strafinrichtingen in Duitsland werden overgebracht. Voor de bezetter kwamen slechts die gevangenen in aanmerking bij wie de doodstraf in een vrijheidsstraf was omgezet of gedetineerden die voor de strafuitvoering ‘wegen besondere militärische Interessen’ moeilijk aan de lokale autoriteiten overgedragen konden worden. De bezetter dacht in dit laatste geval voornamelijk aan gevangenen die waren veroordeeld voor politiek gekleurde misdrijven zoals sabotage of het verstrekken van hulp aan de vijand (*Feindbegünstigung*). Al naargelang de strafmaat kwamen de mannelijke gedetineerden in de *Strafgefängnisse* van Wittlich of Bochum terecht. Tuchthuisstraffen werden uitgevoerd in het *Zuchthaus* te Rheinbach. Vrouwen echter zaten hun straf uit in de *Strafhaftanstalt* te Keulen of het *Frauenzuchthaus* te Anrath ⁷⁰.

Waar het overbrengen van gevangenen naar Duitse gevangenis en tuchthuizen in 1941 nog eerder uitzonderlijk was, werden vanaf de zomer van 1942 steeds meer Belgische en Noord-Franse gevangenen naar Duitse strafinrichtingen overgebracht. Op 5 juli 1942 liet het *Oberkommando des Heeres* aan generaal Alexander von Falkenhausen weten dat alle gedetineerden uit het *Befehlsbereich* die tot langere gevangenisstraffen veroordeeld waren voortaan naar het *Reich* konden worden overgebracht. Volgens het OKH kwamen die veroordeelden in aanmerking “die bei grösseren Unruhen oder im Falle des Eintretens von Kampfhandlungen im besetzten Westen zu einer Gefahr für die Sicherheit der Besatzungsmacht werden können” ⁷¹.

De uiteindelijke beslissing over het lot van de gevangene lag in handen van de *Gerichtsherr*. Hij bepaalde bij voorkeur al bij de bevestiging van het vonnis of de straf in het *Reichsgebiet* moest worden uitgevoerd. Straffen van meer dan drie jaar werden vanaf 1942 systematisch in Duitsland uitgeboet. Het besluit van het OKH betekende ook dat gevangenen die hun straf in een Belgische of Noord-Franse gevangenis uitzaten en die nog meer dan drie jaar opsluiting voor de boeg hadden, met het oog op de verdere strafuitvoering naar een Duitse strafinrichting moesten worden overgebracht. In maart 1943 bepaalde de bezetter dat eveneens veroordeelden met een resterende straf van minimum negen maanden hun straf verder in Duitsland moesten uitzitten ⁷².

Vanaf de zomer van 1942 werden grote groepen *Strafgefangenen* met *Sondertransporte* naar Duitsland overgebracht. De gevangenis van Sint-Gillis en Rijsel fungeerden als verzamelcentra voor de gedetineerden uit het hele *Befehlsbereich*. Enkel voor het

⁷⁰ *Strafvollstreckungsplan für verurteilte belgische Landeseinwohner*, 2.10.1941 (DOS, *Mise à exécution des peines, Décret NN*).

⁷¹ Brief van het OKH aan de MBBNFr, 5.7.1942 (DOS, *Mise à exécution des peines, Décret NN*).

⁷² Brief van het OKH aan de MBBNFr, 5.7.1942; Brief van het OKH aan de MBBNFr, 14.3.1943 (DOS, *Mise à exécution des peines, Décret NN*).

grondgebied van de OFK 589 van Luik bestond een aparte regeling. Wegens de nabijheid van de Duitse grens mochten de gevangenen van Luik en Aarlen hun gevangenen rechtstreeks naar Duitsland overbrengen ⁷³.

De meeste gevangenen passeerden via de gevangenis van Aken. Daar werden ze op basis van de strafuitvoeringsplannen over de voor België en Noord-Frankrijk aangeduide strafinrichtingen verdeeld. De mannelijke gedetineerden kwamen terecht in *Strafgefängnisse* zoals die van Bochum en Wolfenbüttel. Zij die tot een tuchthuisstraf waren veroordeeld, werden overgebracht naar de tuchthuizen van Rheinbach, Siegburg of Diez. Vrouwelijke gedetineerden echter werden meestal opgesloten in de *Frauenstrafgefängnisse* van Keulen en Gotteszell of de tuchthuizen van Anrath en Waldheim ⁷⁴.

De levensomstandigheden in de strafinrichtingen in het Reich

Bij aankomst in de Duitse strafinrichting werd het persoonlijk dossier van de gevangene aangelegd (*Personal-Akte*), waarin niet alleen gegevens over diens familiale achtergrond maar vaak ook een afschrift van het vonnis werd opgenomen. Vervolgens werd de veroordeelde door een arts gecontroleerd op zijn '*Haftfähigkeit*'. Wanneer bleek dat de gevangene ongeschikt was voor de buitenlandarbeid, werd de veroordeelde in uitzonderlijke gevallen opnieuw naar een Belgische strafinrichting overgebracht ⁷⁵.

In de gevangenen en tuchthuizen in Duitsland moesten de gedetineerden zware dwangarbeid verrichten. In de ogen van de nazi's dienden ook de Duitse strafinrichtingen in de oorlogsindustrie te worden ingeschakeld. Daarom werden de veroordeelden ingezet bij de productie van allerlei wapentuig zoals tanks, langeafstandsraketten en vliegtuigen. Duitse firma's zoals Junkers, Messerschmitt en Dornier zagen in de gevangenen goedkope arbeidskrachten en maakten gretig gebruik van de veroordeelden. Hoewel vrouwelijke gedetineerden aanvankelijk eerder traditionele karweitjes zoals het naaien en verstellen van legeruniformen op zich namen, werden ook zij al snel in de wapenindustrie ingeschakeld. Verder werden de gevangenen ingezet bij de bouw van wegen, spoorlijnen, fabrieken en schuilkelders. Een van de gevaarlijkste karweien bestond uit het ontmantelen van onontplofte geallieerde vliegtuigbommen ⁷⁶.

De zware dwangarbeid vroeg veel van de gevangenen. Werkdagen van twaalf uur en een karig rantsoen, in combinatie met de overbevolking in de strafinrichtingen en een

⁷³ *Strafvollstreckungsplan für verurteilte belgische Landeseinwohner*, 2.10.1941 (DOS, *Mise à exécution des peines, Décret NN*).

⁷⁴ Brief van de MBBNFr aan de *Kommandanturen* in het *Befehlsbereich*, 1.8.1943 (DOS, *Mise à exécution des peines, Décret NN*).

⁷⁵ PA Siegburg Barbieux, PA Siegburg Bastiaens, PA Bochum Antoine, ... (DOS, *PA Collectie Duitsland*).

⁷⁶ NIKOLAUS WACHSMANN, *Hitlers gevangenen. De rechtsorde in nazi-Duitsland*, s.l., 2005, p. 214-219.

slechte medische verzorging, leidden vanaf 1942 tot een spectaculaire toename van het sterftecijfer. Gevangenen werden vatbaar voor ziektes zoals tyfus, difterie en roodvonk. In sommige strafinrichtingen braken regelrechte epidemieën uit. Een van de zwaarste epidemieën brak in het tuchthuis Siegburg uit, waar in de loop van de oorlog ongeveer 500 Belgische gevangenen werden opgesloten. In december 1944 raakte daar door de overbevolking bijna de helft van de 2600 gedetineerden besmet met tyfus (*Fleckfieber*). 200 gevangenen kwamen om, onder wie een tiental Belgen ⁷⁷.

Ook tijdens de geallieerde luchtbombardementen op het *Reich* kwamen gedetineerden om het leven. Verschillende strafinrichtingen werden volledig verwoest. In plaats van de gevangenen bij luchtalarm in de kelder samen te brengen, lieten de cipiers ze in de cel zitten. Enkel de vrouwen die door hun gegil de luchtafweer konden afleiden, werden uit hun kamers gehaald. Een bijkomend gevolg van de luchtbombardementen was dat de gedetineerden van de getroffen gevangenissen en tuchthuizen naar andere strafinrichtingen moesten worden overgebracht. In deze inrichtingen steeg plots het aantal gevangenen waardoor ook hier de levensomstandigheden verslechterden ⁷⁸.

In de loop van de oorlog werden de gedetineerden steeds meer blootgesteld aan de willekeur van de cipiers. De geallieerde luchtbombardementen en eerste Duitse nederlagen zorgden voor een verstrakking van het regime. Wrede disciplinaire straffen werden de regel en werden opgelegd voor de kleinste fout. Het uit een raam kijken of het niet in de pas lopen kon worden bestraft met een vermindering van het al karige rantsoen of enkele rake klappen met een gummiknuppel ⁷⁹.

Ondanks de sancties trachtten verscheidene Belgische gevangenen uit hun gevangenis of tuchthuis te ontsnappen. Meestal profiteerden de gedetineerden van de onoplettendheid van de bewakers om van hun werkplek weg te glippen. Van zodra de afwezigheid van een gevangene werd opgemerkt, werd het signalement doorgegeven aan de politiediensten uit de regio. Een gevangene die terug werd aangehouden, werd opnieuw naar de strafinrichting overgebracht. Daar werd hij onderworpen aan een intern tuchtrechtelijk onderzoek (*Hausstrafverfahren*). Meestal werd hij bestraft met een afranseling en enkele dagen arrest. Bovendien werd de tijd die een gevangene buiten de strafinrichting had doorgebracht bovenop de opgelegde straf geteld en kon hij een vervroegde vrijlating wel vergeten, aangezien de vluchtpoging in rekening werd gebracht bij de beoordeling van een gratieverzoek ⁸⁰.

77 PA Siegburg Brigode, PA Siegburg De Greef, PA Siegburg Huygen, ... (DOS, PA Collectie Duitsland); NIKOLAUS WACHSMANN, *Hitlers gevangenissen...*, p. 228-233 en 327.

78 NIKOLAUS WACHSMANN, *Hitlers gevangenissen...*, p. 235.

79 *Idem*, p. 232-237.

80 *Idem*, p. 223; PA Siegburg Verbist en Wynants (DOS, PA Collectie Duitsland).

Gratiëring en de ‘*Entlassung*’ uit een strafinrichting

In tegenstelling tot de concentratiekampen was het voor een veroordeelde gevangene mogelijk om het tuchthuis of de gevangenis nog tijdens de oorlog te verlaten. Zo’n ‘*Entlassung*’ gebeurde in principe nadat een gedetineerde zijn straf volledig had uitgezeten, maar kon ook het gevolg zijn van een ingewilligd gratieverzoek. Een vrijlating betekende dat een gedetineerde opnieuw zijn persoonlijke bezittingen overhandigd kreeg, waarna hij uit het gevangenisregister werd geschrapt. Af en toe werd de gevangene ook nog de kosten van de opsluiting gepresenteerd. Veroordeelden die in Duitsland werden vrijgelaten, mochten slechts uitzonderlijk op eigen kracht de strafinrichting verlaten. Meestal werden de gevangenen uitgeleverd aan een lokale overheid die dan verder met de repatriëring belast werd ⁸¹.

Gratieverzoeken werden vaak door de gevangene zelf, zijn familie of zijn advocaten ingediend. Nadat een verzoek op het bureau van de bevoegde *Gerichtsherr* was beland, informeerde de militaire bevelhebber bij de directie van de strafinrichting naar het gedrag en de werklust van de gevangene. Op basis van deze gegevens oordeelde hij dan of de veroordeelde het wel waard was gratie verleend te krijgen. Bij een vrijheidsstraf werden de meeste gratieverzoeken ingewilligd nadat de gedetineerde 2/3 van zijn straf had uitgezeten en het bewezen kon worden dat hij zijn dwangarbeid zonder morren had verricht ⁸².

Uit de bewaarde gratieverzoeken blijkt dat de bezetter bij de gratiëring ook rekening hield met factoren zoals de slechte gezondheid van de gedetineerde of het feit dat zijn gezin in erbarmelijke omstandigheden verzeild was geraakt na de aanhouding van hun enige kostwinner. Ook gevangenen die door hun beroepsactiviteiten onmisbaar waren geworden voor de Duitse oorlogseconomie maakten kans op gratie. Zo kreeg een transporteur uit Zaventem, die wegens heling in de gevangenis van Sint-Gillis een straf van drie jaar en zes maanden uitzat, uitstel van straf omdat hij elf vrachtwagens ten dienste van de Duitse *Luftwaffe* had gesteld en deze voertuigen dringend nood hadden aan een onderhoud ⁸³.

In uitzonderlijke gevallen lagen ook andere redenen aan de basis van een vervroegde vrijlating. Een wegens diefstal veroordeelde Tienenaar werd vrijgelaten uit de gevangenis van Wittlich omdat zijn broer, die lid was van de Vlaamse Fabriekswacht, op 16 december 1942 in Brussel door het verzet was neergeschoten. Een veroordeelde Waalse Wachter kreeg dan weer strafvermindering op voorwaarde dat hij zich bij het

⁸¹ *Personal-Akten* van de gevangnissen en tuchthuizen van Siegburg, Rheinbach, Diez, Wolfenbüttel, ... (DOS, PA Collectie Duitsland).

⁸² PA Siegburg Delveaux (DOS, PA Collectie Duitsland).

⁸³ DSTG 0360 (DOS, PA Collectie Sint-Gillis).

Légion Wallonie zou vervoegen. Uiterlijk een maand na zijn vrijlating moest hij kunnen aantonen dat hij een contract voor de duur van de oorlog had ondertekend⁸⁴.

Een ingewilligd gratieverzoek hield voor een tot een vrijheidsstraf veroordeelde gevangene in dat de opgelegde straf werd ingekort (*Strafaussetzung*). Meestal bepaalde de *Gerichtsherr* dat de verdere strafuitvoering werd opgeschort tot het einde van de oorlog. In praktijk betekende dit dat een gevangene onmiddellijk of op een vastgelegd tijdstip werd vrijgelaten. Dergelijke vrijlatingen waren echter nooit onvoorwaardelijk. Voordat de gedetineerde op vrije voet werd gesteld, kreeg hij te horen dat hij zich tijdens een proefperiode (*Bewährungsfrist*) onberispelijk moest gedragen. Andere voorwaarden hielden in dat een gevangene zich na zijn vrijlating ‘vrijwillig’ zou melden voor de *Arbeitseinsatz* in Duitsland of dat hij een geldboete moest betalen. Het niet naleven van de opgelegde voorwaarden kon resulteren in een nieuwe aanhouding en een verdere uitvoering van de straf⁸⁵.

Uit de *Personal-Akten* die bij de Directie-generaal Oorlogsslachtoffers worden bewaard, blijkt dat de gerechtelijke instanties in België overstelpt werden met gratieverzoeken. Ongeruste familieleden, advocaten en magistraten, artsen, leden van lokale collaboratiebewegingen en hoogwaardigheidsbekleders dienden genadeverzoeken in. Zelfs de koninklijke familie probeerde achter de schermen te bemiddelen. Tegen het einde van de oorlog gaven sommige *Gerichtsherren* bij de verwerping van het eerste gratieverzoek al aan dat het weinig zin had om nog een tweede verzoek in te dienen. Elk nieuw verzoek tot gratie zou gewoon ‘*abgelehnt*’ worden⁸⁶.

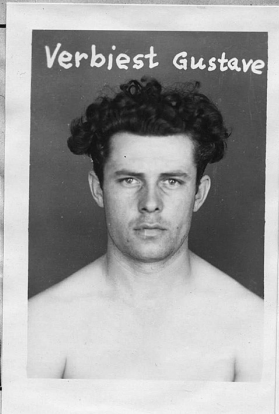
84 PA Wittlich Laermans en PA Wolfenbüttel Jamaert (DOS, *PA Collectie Duitsland*); KRISTOF RODEN, ‘*Men vermoordt geen ideaal ? : politiek geweld tussen ‘wit’ en ‘zwart’ in het gerechtelijk arrondissement Leuven tijdens de Tweede Wereldoorlog (1940-1944)*’, Leuven, licverh. KU Leuven, 2006, p. 35. De Vlaamse Fabriekswacht was een collaborerende nevenorganisatie die vanaf 1941 bewakingsopdrachten vervulde voor het *Luftgaukommando Belgien und Nordfrankreich*. De benaming was in feite een schuilnaam, aangezien de Fabriekswacht werd ingezet bij de bewaking van vliegvelden van de *Luftwaffe* en niet bij de beveiliging van fabrieken. De *Garde Wallonne* (Waalse Wacht) werd in mei 1941 opgericht door het militair bestuur. Ze fungeerde als *Hilfstruppe* voor de Duitse bezettingstroepen en diende vooral als bewakingseenheid in het bezette België. Haar manschappen hadden het statuut van *Wehrmachtsgefolge*. Het *Légion Wallonie* (Waaals Legioen) ontstond in 1941 onder impuls van de collaboratiebeweging Rex. Het bestond uit Franstalige Belgen en werd ingezet aan het oostfront. Op 5 mei 1943 verkreeg Rex-leider Léon Degrelle de overheveling van het legioen van de *Wehrmacht* naar de *Waffen-SS*. Zo ontstond op 1 juni 1943 de *5. SS-Freiwilligen Sturmbrigade Wallonien* (BRUNO DE WEVER, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt, 1994, p. 419-423; Id., “De collaboratie”, in *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2004, p. 197 en 199; FLORE PLISNIER, *Te wapen voor Hitler. Gewapende collaboratie in Franstalig België 1940-1944*, Antwerpen-Amsterdam-Brussel, 2008, *passim*).

85 PA Wittlich Jönssen, PA Wittlich Meeusen en PA Siegburg Lejour (DOS, *PA Collectie Duitsland*); DSTG 0018, DSTG 0618, DSTG 0681 en DSTG 1148 (DOS, *PA Collectie Sint-Gillis*).

86 DSTG 0233 (DOS, *PA Collectie Sint-Gillis*); PA Siegburg Pickart, PA Antwerpen Geeraerts, ... (DOS, *PA Collectie Duitsland*); Persoonlijk dossier Louis Merciny (DOS, DDO nr. 26.215).

Kl. E

G

Kennzeichnung
(Nr. 46 Abf. 1 BollsD.)
(Die zutreffenden Angaben sind rot zu unterstreichen.)

Seitrand

1. Familienname: Verbiest
(bei Frauen auch Geburtsname)

2. Sämtliche Vornamen: Gustave
(Rufname zu unterstreichen)

3. Spitzname: _____

4. Beruf: Arbeiter

5. Anscheinendes Alter: 27 J.

6. Geboren am: 20.7.1916 in Schilde bei Oudverpen

7. Letzter Aufenthalt: Schilde 4/Oudverpen

BollsD. A 35 Kennzeichnung 10 42 10 000 K 0548

- Na aankomst in een Duitse strafinrichting werd voor elke gevangene een opsluitingsdossier aangelegd. Naast persoonlijke gegevens bevat de *Personal-Akte* vaak ook een foto van de veroordeelde. (Collectie Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Dossier PA Sieburg Verbiest).

Toch leidde een gratiëring niet onmiddellijk tot de vrijlating uit een strafinrichting. Voordat een gevangene het tuchthuis of de gevangenis mocht verlaten, startte de gevangenisdirectie een ‘*Entlassungsverhandlung*’ op. Tijdens dit vooronderzoek werd vooral nagegaan of er een Duitse instelling of organisatie was die bezwaren had tegen de vrijlating van een gedetineerde. Indien er sprake was van bezwaren, dan was het meestal de plaatselijke *Gestapo-Stelle* die enkele dagen voor de invrijheidsstelling op het toneel verscheen. Dit gebeurde onder andere bij de op 30 oktober 1941 wegens hulp aan de vijand en verboden wapenbezit veroordeelde Luikenaar Louis Merciny. Op 15 juni 1944, een maand voor de vrijlating van Merciny, liet de *Gestapo* van Aken aan de directie van het tuchthuis te Siegburg weten dat de Luikenaar ook na 15 juli 1944 in hechtenis moest worden gehouden. In plaats van vrijgelaten te worden, werd Merciny die dag in *Schutzhaft* genomen en bleef hij in zijn cel tot de *Gestapo* hem in Siegburg zou komen ophalen. Tijdens deze overbruggingsperiode (*Überhaft*) moest de directie van het tuchthuis bovendien nagaan of Merciny nog steeds ‘*gesund, arbeits- und lagerfähig*’ was. Nadat hij door de arts als geschikt bestempeld was, kwam de *Gestapo* Merciny in Siegburg oppikken om hem vervolgens naar het concentratiekamp van Buchenwald over te brengen. En hoewel het jarenlange verblijf in de strafinrichting de gevangene al aanzienlijk had verzwakt, stond de kersverse *Schutzhäftling* een nog harder leven in de kampen te wachten. Merciny werd uiteindelijk in april 1945 in Buchenwald bevrijd⁸⁷.

Uit de bewaarde *Personal-Akten* blijkt duidelijk dat de *Schutzhaft*-procedure geregeld werd toegepast, maar dat dit de gevangenen er niet van weerhield gratie te vragen. De dossiers van het tuchthuis Siegburg tonen aan dat één veroordeelde op tien na zijn vrijlating in *Schutzhaft* werd genomen. Meestal ging het om gevangenen die wegens zwaarwichtige feiten zoals verboden wapenbezit, hulp aan de vijand en communistische drijfverijen tot relatief ‘lichte’ tuchthuisstraffen waren veroordeeld. Wanneer de *Gestapo* echter oordeelde dat een gevangene te ‘licht’ was bestraft, kon de politiedienst de gedetineerde na zijn vrijlating opnieuw in preventieve hechtenis nemen. De toepassing van de *Schutzhaft* moet dan ook worden gezien als een vorm van ‘corrigerende strafuitvoering’ in handen van de *Gestapo*.

Vanaf de zomer van 1944, op het ogenblik dat de eerste strafinrichtingen in het westen van Duitsland werden geëvacueerd, kwam er een einde aan de vrijlating van gevangenen uit de tuchthuizen en gevangenissen in het *Reich*. Belgische gedetineerden die hun straf volledig hadden uitgezeten, werden nog wel uit een inrichting ‘*entlassen*’ maar waren niet langer vrij om te gaan. Omdat België en Noord-Frankrijk intussen door de geallieerden waren bevrijd, was het voor de Duitse autoriteiten duidelijk dat de

⁸⁷ PA Wittlich Merciny, PA Siegburg Brotcorne, PA Siegburg Bonenfant, PA Siegburg Dutry, ... (DOS, *PA Collectie Duitsland*).

vrijgelaten gevangenen naar hun thuisland zouden terugkeren. Aangezien de Duitse oorlogseconomie elke werkkraft goed kon gebruiken, probeerden de autoriteiten de vrijgelaten gevangenen in het land te houden. Voor wat het tuchthuis Siegburg betreft, tonen de *Personal-Akten* aan dat gedetineerden na het uitzitten van hun straf vanaf de zomer van 1944 systematisch werden overgedragen aan het *Arbeitsamt* van Siegburg. De uitgeleverde gevangenen waren formeel vrij maar werden toch verplicht ingezet in de Duitse oorlogsindustrie. Ook deze arbeiders konden pas naar België en Noord-Frankrijk terugkeren na de totale ineenstorting van het naziregime in het voorjaar van 1945⁸⁸.

De voltrekking van doodvonnissen

In het nationaal-socialistische rechtssysteem werden justitie en recht volledig ten dienste van het politieke regime gesteld. Om de gemeenschap te beschermen tegen ‘staatsgevaarlijke’ elementen werden de strafmaat systematisch verhoogd, het aantal strafbare feiten uitgebreid en de rechten van het individu drastisch ingeperkt. Alles stond in het teken van het afschrikken van politieke tegenstanders en ‘*Volksschädlinge*’, een term die sinds het begin van de oorlog door de nazi’s werd gebruikt om de binnenlandse vijand aan te duiden⁸⁹. In het nationaal-socialistische recht speelde de doodstraf dan ook een belangrijke rol. Een rechter kon een beklagde naast moord voor niet minder dan 46 misdrijven tot de doodstraf veroordelen⁹⁰.

Nadat een militaire rechtbank van het landleger in bezet België en Noord-Frankrijk een verdachte tot de doodstraf had veroordeeld, werd het vonnis overgemaakt aan de juridische dienst bij de *Militärbefehlshaber* te Brussel. Alexander von Falkenhausen besliste vervolgens over de bekrachtiging van het vonnis. In bepaalde gevallen stelde de *Militärbefehlshaber* de bevestiging van het vonnis uit om de veroordeelde de kans te geven een gratieverzoek in te dienen. In de meeste gevallen werd het verzoek echter verworpen waarna von Falkenhausen de lokale *Gerichtsherr* belastte met de praktische afhandeling van de strafuitvoering. In het *Befehlsbereich* werd het vonnis in principe door fusillieren voltrokken, hoewel de straf vanaf 1943 in uitzonderlijke omstandigheden ook door ophanging in het *SS-Auffanglager* te Breendonk kon worden uitgevoerd⁹¹.

⁸⁸ PA Rodgau Lekeux, PA Wittlich Rivoux, ... (DOS, *PA Collectie Duitsland*).

⁸⁹ Bij een *Volksschädling* ging het om iedereen die de slagkracht van het Duitse volk ondermijnde. Voor de wetgever kon een *Volksschädling* slechts bestraft worden met de doodstraf (*Nationalsozialistische Justiz und Todesstrafe. Eine Dokumentation zur Gedenkstätte in der Justizvollzugsanstalt Wolfenbüttel*, Braunschweig, 1991, p. 77 en 85; ARNOLD JURGENS en WILFRIED KNAUER, *Justitie en Strafsysteem in het Nationaal-Socialisme...*, [p. 3]).

⁹⁰ RALPH ANGERMUND, “Recht ist, was dem Volke nutzt. Zum Niedergang von Recht und Justiz im Dritten Reich”, in *Deutschland 1933-1945. Neue Studien zur nationalsozialistischen Herrschaft*, Düsseldorf, 1992, p. 58-59.

⁹¹ PA Siegburg Delarge (DOS, *PA Collectie Duitsland*); PATRICK NEFORS, *Breendonk 1940-1945. De geschiedenis*, Antwerpen, 2004, p. 173-174.

Onmiddellijk na de bekrachtiging van het vonnis begon de lokale *Gerichtsherr* met de voorbereiding van de executie. De militaire bevelhebber bepaalde de plaats en het uur van de terechtstelling en moest ervoor zorgen dat de veroordeelde op tijd op de executieplaats aanwezig was. De avond voor de terechtstelling werd de veroordeelde op de hoogte gebracht van de nakende executie. Een rechter, vergezeld van een tolk, deelde aan de gevangene mee dat het doodvonnis was bevestigd en dat zijn genadeverzoek verworpen was. Otto Gramann, de hoofdalmoezenier van de *Wehrmacht* in bezet België en Noord-Frankrijk, stond een groot deel van de terdoodveroordeelden tijdens hun laatste uren bij. In zijn persoonlijke notitieboekjes beschreef hij de manier waarop de gevangenen reageerden toen ze het definitieve vonnis te horen kregen. Waar de meeste gevangenen de rust konden bewaren, werden anderen uitzinnig van woede en verdriet. In een van zijn verslagen besprak Gramann het lot van een Belgische sergeant die in de citadel van Luik op zijn terechtstelling wachtte: “[Er] spricht noch viel – er will noch etwas unternehmen – (...) – er sieht die Tür offen und flieht – am Gitter wurde er erreicht u[nd] blutig geschlagen – in der Zelle ist er sehr erregt – er ist gefesselt (...) lange denkt er nach u[nd] dann beginnt er zu schreien”⁹².

Na de *Urteilsverkündung* werd aan de terdoodveroordeelde gevraagd of hij nog een laatste wens had. Meestal vroeg hij om een onderhoud met een aalmoezenier die dan vervolgens de laatste biecht afnam. Af en toe werd er ook een gevangene in de cel gedoopt. Tijdens de nacht hielp de aalmoezenier de gevangene bij het opstellen van zijn laatste brieven. Deze brieven moesten in de regel aan de gevangenisdirectie worden afgegeven. Van monseigneur Otto Gramann is echter geweten dat hij de brieven met behulp van zijn ciborie de gevangenis van Sint-Gillis buiten smokkelde. Enkel op die manier kon hij zich ervan verzekeren dat de brieven na de terechtstelling ook effectief bij de familieleden terechtkwamen⁹³.

Op de dag van de terechtstelling werd de gevangene door een *Abholkommando*- of *Bandelkommando* in de strafinrichting opgehaald en naar de executieplaats (*Richtplatz*) overgebracht. Daar werd de terdoodveroordeelde opgewacht door een Duitse legerofficier die de executie verder zou leiden. Bij een terechtstelling door middel van fusillieren kreeg de gevangene de opdracht om het bovenlijf te ontbloten of werd er een handgemaakte schietschijf ter hoogte van de borststreek bevestigd. Nadat het vonnis nog een laatste keer aan de veroordeelde was voorgelezen, werd de gevangene geblinddoekt en stelde het vuurpeloton zich op vijf meter afstand op. Op bevel van de bevoegde officier opende het executiepeloton vervolgens het vuur. Nadien stelde een arts (*Sanitätsoffizier*) de

⁹² *Verfügung* inzake de strafzaak St.L. III Nr. 218/1943 betreffende de terechtstelling van M.S. en G.R. (NGFB, nr. 1011); Notaboekje van Mgr. Gramann, 1943-1944 (NGFB, Fonds Gramann/Groven, nr. 26).

⁹³ FRANZ LOIDL, *Mons. Otto Gramann (Gest. 1947)*, s.l., s.d., p. 5.

dood van de gevangene vast. Indien de gedetineerde nog niet overleden was, gaf de bevelhebbende officier de terdoodveroordeelde een genadeschot ⁹⁴.

Na de terechtstelling werd het lichaam in een doods-kist gelegd en naar een militair domein overgebracht. Daar werd het begraven op een plaats die vooraf door de bezetter was bepaald. De begraafing gebeurde bij voorkeur in een eenpersoonsgraf (*Einzelgrab*) zonder kruis of grafheuvel maar kon in uitzonderlijke gevallen ook gebeuren in een massagraf (*Massengrab*). Het militair bezettingsbestuur stelde alles in het werk om de begraafplaats geheim te houden. Uit een richtlijn van de OFK 672 blijkt duidelijk dat de bevoegde *Kommandanturen* lijsten moesten bijhouden met de begraafplaatsen van terechtgestelde burgers. Om te voorkomen dat er bij de laatste rustplaats allerlei plechtigheden werden georganiseerd die de openbare orde in het gedrang konden brengen, werd uitdrukkelijk bepaald dat deze informatie pas na de oorlog aan het Belgische ministerie van Binnenlandse Zaken bezorgd mocht worden ⁹⁵.

De bezittingen van de geëxecuteerde gevangenen bleven in de gevangenis achter en werden na de terechtstelling ter beschikking van de bevoegde krijgsraad gesteld. Deze laatste liet aan de rechthebbenden weten dat ze konden worden opgehaald bij de comptabiliteit (*Zahlmeisterei*) van de gevangenis waar de gedetineerde zijn laatste uren had doorgebracht. Ook de laatste brieven werden in principe door de bevoegde krijgsraad aan de familieleden bezorgd ⁹⁶.

Dat de executie van terdoodveroordeelden op bureaucratische wijze werd geregeld, blijkt duidelijk uit de in het concentratiekamp van Vught geplande terechtstelling van zes Noord-Franse weerstanders. Op 14 februari 1944 veroordeelde de krijgsraad van de FK 678 van Rijsel negen weerstanders tot de doodstraf voor een aanslag op een Duitse militair en een collaborateur. Bij de bekrachtiging van de vonnissen bepaalde Alexander von Falkenhausen dat de doodvonnissen van zes van hen, Emile Allain, Rémi Pillard, Gaston Lelong, Albert Nabor, Clément Debremme en Jean Guelton, door ophanging moesten worden uitgevoerd. Op 23 februari 1944 vroeg de krijgsraad van Rijsel aan de

⁹⁴ *Reichsgesetzblatt, Teil 1*, 26.8.1939, *KStVO vom 17.8.1938*, § 103, p. 1473; *Beisetzung hingerichteter Landeseinwohner* (NGFB, *Nota's en lijsten van de Ortskommandantur Brüssel*, nr. 17); *Duitsche gruwelen in het Vlaamsche land*, – Bevrijding 5, Antwerpen, 1945, p. 14-18; TIM DE CRAENE, *Semper fidelis? De geschiedenis van de executieorden Rieme en Oostakker*, Gent, masterscriptie UG, 2008, p. 54-58; PATRICK NEFORS, *Breendonk...*, p. 161-171; JEAN-PIERRE BESSE en THOMAS POUTY, *Les fusillés. Répression et exécutions pendant l'Occupation (1940-1944)*, Parijs, 2006, p. 137.

⁹⁵ *Beisetzung hingerichteter Landeseinwohner en Gräberliste für Begräbnisplatz Tir National in Brüssel* (NGFB, *Nota's en lijsten van de Ortskommandantur Brüssel*, nr. 17); *Duitsche gruwelen...*, p. 14-18; JEAN-PIERRE BESSE en THOMAS POUTY, *Les fusillés...*, p. 138.

⁹⁶ *Protokoll* en brief van de KWG Sint-Gillis aan het *Gericht der OFK 672*, 13.12.1943 (DOS, *PA Collectie Sint-Gillis*, DSTG 0065); Brief van de OFK 520 aan mevrouw Caudron, 20.9.1943 (DOS, *PA Collectie Sint-Gillis*, DSTG 0347).

kampleiding van het concentratiekamp van Vught in Nederland of deze zes voor executie naar het kamp mochten worden overgebracht aangezien “*die Kriegsgerichte hier keine Möglichkeit haben die Vollstreckung durch den Strang selbst durchzuführen*”. Omdat er in september en oktober 1943 al verschillende gevangenen uit het *Befehlsbereich* in Vught waren terechtgesteld en de Sipo-SD had aangedrongen op een snelle executie van de zes Noord-Fransen werd er niet op het antwoord van de kampleiding gewacht. De zes veroordeelden werden onmiddellijk naar het concentratiekamp overgebracht ⁹⁷.

Toen de zes op 24 februari 1944 in Vught aankwamen, deelde kampcommandant Hans Hüttig aan de krijgsraad van Rijsel mee dat hij weigerde nog langer gevangenen uit België en Noord-Frankrijk in het kamp terecht te stellen. Na wederzijds overleg met de Sipo-SD in Brussel liet *Militärverwaltungschef* Eggert Reeder op 26 februari 1944 aan *Chefrichter* Otto Schikarski weten dat de terechtstellingen ‘*durch den Strang*’ voortaan in het *SS-Auffanglager* te Breendonk konden worden uitgevoerd. Hierop werden de zes terdoodveroordeelden uit Rijsel door de *Feldgendarmarie* in Vught opgehaald en naar Breendonk overgebracht. Op 1 maart 1944 werd het vonnis door ophanging uitgevoerd ⁹⁸.

Op de vraag hoeveel burgers er in België en Noord-Frankrijk na een terdoodveroordeling door een Duitse krijgsraad werden terechtgesteld, kan slechts een voorlopig antwoord worden gegeven. Uit een studie van het *Centre d’Histoire et de Mémoire du Nord-Pas-de-Calais* blijkt immers dat het totaal aantal ter dood veroordeelde en terechtgestelde burgers voor de Noord-Franse departementen alleen al op 408 moet worden geschat. Voor wat België betreft, moeten we het tot nu toe stellen met de verdienstelijke studie van de historici Jean Vanwelkenhuyzen en Frans Selleslagh uit 1970. Zij stelden, op basis van onvolledig bronnenmateriaal, dat tussen juli 1941 en september 1944 ten minste 898 terdoodveroordeelden in België werden geëxecuteerd. Verder onderzoek op basis van de bestaande Duitse gerechtelijke stukken zal dit cijfer hopelijk kunnen verfijnen. In elk geval zullen de gerechtelijke documenten het mogelijk maken om een beter onderscheid te maken tussen de terechtgestelde gijzelaars, de terdoodveroordeelden en de gevangenen die voor of tijdens hun opsluiting in België of Noord-Frankrijk om het leven zijn gekomen ⁹⁹.

⁹⁷ Correspondentie in verband met de terechtstelling van zes Noord-Franse gevangenen (NGFB, nr. 501).

⁹⁸ Correspondentie in verband met de terechtstelling van zes Noord-Franse gevangenen (NGFB, nr. 501); Brief van de *Militärverwaltungschef* aan de *Chefrichter beim MBBNFr*, 26.2.1944 (NGFB, nr. 1070); BAL 61/44 (DOS, *Collectie BAL*, BAL 12); PATRICK NEFORS, *Breendonk...*, p. 173-174.

⁹⁹ JEAN VANWELKENHUYZEN en FRANS SELLESLAGH, “Statistique des Belges exécutés par l’ennemi”, in *Bulletin. Centre de Recherches et d’Études historiques de la Seconde Guerre mondiale*, nr. 2, 1970, p. 17-33; JEAN-PIERRE BESSE en THOMAS POUTY, *Les fusillés...*, p. 168.

V. Nabeschuwing

In de zomer van 1940 vestigde de Duitse bezetter een militair bestuur in het pas veroverde België en Noord-Frankrijk. Om de belangen van de *Militärverwaltung* veilig te stellen, werd een uitgebreid repressieapparaat op touw gezet. Een van de pijlers van dit apparaat werd gevormd door een vertakt netwerk van Duitse militaire rechtbanken. Deze krijgsraden vonnisten op basis van het geldende Duitse militaire strafrecht over burgers die ervan verdacht werden een inbreuk te hebben gepleegd op de Duitse wetten en verordeningen.

Waar de bureaucratische werkwijze van het gerecht in een democratische rechtsstaat de verdachte net moet beschermen tegen willekeur, leidde de overvloed aan regels en procedures van de Duitse gerechtelijke procedure net tot meer mensonwaardige praktijken. Al van bij de aanhouding werd de verdachte geconfronteerd met willekeur. Het dossier verhuisde op basis van obscure bevoegdheidsregelingen van de ene naar de andere politiedienst. Bovendien werd een beklaagde met behulp van vage formuleringen in *Sicherheitshaft* genomen, zonder hierbij precies uitzicht te hebben op het einde van zijn opsluiting.

Nadat het vooronderzoek was afgerond, belandde het onderzoeksdossier op het bureau van de bevoegde militaire commandant. Hij stelde onder zijn rechters een openbare aanklager aan die vervolgens besliste of hij een verdachte voor een krijgsraad zou dagen. Procedures zoals de NN-procedure en de *Strafverfügung* maakten het mogelijk om de krijgsraden te ontlasten, maar betekenden voor de verdachten een rechtstreekse aanval op hun individuele rechten. Beklaagden die toch voor een krijgsraad moesten verschijnen, werden geconfronteerd met een vorm van snelrecht dat vooral de Duitse belangen diende te behartigen. Aangezien er geen beroep mogelijk was tegen het vonnis van een krijgsraad, lag de laatste hoop van de veroordeelde bij de bevoegde militaire bevelhebber. Hij besliste als *Gerichtsherr* nagenoeg autonoom over het bevestigen, het milderen of het opheffen van een vonnis.

Na de bekrachtiging van het vonnis kon de straf worden uitgevoerd. De *Gerichtsherr* bepaalde op basis van ingewikkelde strafuitvoeringsplannen of een veroordeelde zijn straf in België / Noord-Frankrijk of in het *Reich* moest uitzitten. Gedetineerden die toch het geluk hadden om tijdens de bezetting in Duitsland te worden vrijgelaten, werden soms het slachtoffer van een vorm van 'corrigerende strafuitvoering'. De *Gestapo* kwam dan in laatste instantie naar de strafinrichting en nam de gevangene in *Schutzhaft*, wat dan weer leidde tot een verblijf in een concentratiekamp.

Was de Duitse gerechtelijke procedure zoals beschreven in dit artikel enkel van kracht in bezet België en Noord-Frankrijk? Zeker niet. In de in 1939 uitgevaardigde *Kriegsstrafverfahrensordnung* werd de gerechtelijke procedure van aanhouding tot strafuitvoering beschreven. Deze wettekst gold voor alle Duitse krijgsraden van het

Begl. Abschrift.

Gericht der Oberfeldkommandantur 672
St. P. L. III Nr. 477/1941

34

F E L D - U R T E I L

im Namen des deutschen Volkes

In der Strafsache gegen die belg. Staatsangehörigen

1.) Jean François N Y S
2.) Paul Henri B A A R
3.) Guy N O N N O N
4.) Marie Henriette N Y S , geb. C o o p m a n s

wegen S p i o n a g e

hat das am 25. Juni 1941 in B r ü s s e l

zusammengetretene Kriegsgericht ~~der~~ der OFK. 672, an dem teilgenommen haben

als Richter:

Kriegsgerichtsrat Dr. jur. habil. P O L I C K Y , Verhandlungsleiter

O'Lt. F r e d r i c h
Gefr. P o h l O. Qu. Stab
als Beisitzer

als Vertreter der Anklage:

Kriegsgerichtsrat D e t l e f s

als Urkundsbeamter der Geschäftsstelle:

Hauptstaatsanwalt Feldw. I n d r a ,

für Recht erkannt: Die Angeklagten Jean François N Y S und Paul Henri B A A R werden wegen fortgesetzter Spionage zum T o d e verurteilt.

Der Angeklagte Guy N O N N O N wird wegen Spionage - unter Anwendung des § 9 JGG. - zu drei Jahren Gefängnis verurteilt.

Die Angeklagte Marie Henriette N Y S , geb. C o o p m a n s wird freigesprochen. -

Gründe

B 35 Urteil (§ 286 MStGO).

Druck: Arbeitsstab für Karten- u. Vermessungswesen. - Brüssel.

- Op 25 juni 1941 verschenen vier beklagden voor de krijgsraad van Brussel op verdenking van spionage. Wiskundeleraar Jean François Nys en journalist Paul Henri Saar werden tot de doodstraf veroordeeld, omdat er bij hen thuis plannen van verschillende Duitse militaire installaties werden teruggevonden. Ook de zeventienjarige Guy Nonnon werd schuldig bevonden aan spionage en werd hiervoor tot drie jaar gevangenis veroordeeld. Maria Henriette Coopmans, echtgenote van François Nys, werd bij gebrek aan bewijzen vrijgesproken.
(Collectie Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, DSTG 0030)

landleger, ongeacht of deze in het Duitse rijk of in de bezette gebieden actief waren. Wat echter wel kon verschillen was de mate waarin de krijgswaarden een rol hebben gespeeld bij het handhaven van de rust en de orde in de door de Duitsers bezette gebieden. Vooral de vorm van het bezettingsbestuur lijkt van doorslaggevend belang te zijn geweest. In landen waar het bewind door een burgerlijk bestuur werd waargenomen, dienden de krijgswaarden zich na de oprichting van civiele rechtbanken al snel tevreden te stellen met een ondergeschikte rol. Meestal waren hun bevoegdheden beperkt tot de strikt militaire sfeer.

In Nederland bijvoorbeeld ging het burgerlijk bestuur van *Reichskommissar* Arthur Seyss-Inquart in de zomer van 1940 over tot de oprichting van eigen 'gepolitiseerde' civiele rechtbanken. Rechtbanken zoals het *Landesgericht* en het *Obergericht* functioneerden naast de bestaande Duitse krijgswaarden die na de Nederlandse capitulatie in het bezette gebied waren achtergebleven. Het naast elkaar bestaan van civiele en militaire rechtbanken leidde al snel tot een herschikking van de bevoegdheden. In de zomer van 1940 werd bepaald dat de krijgswaarden nog slechts zaken konden behandelen tegen niet-Duitse burgers wanneer de feiten zich hadden voorgedaan in een gebouw of inrichting van het Duitse leger en / of wanneer de daad rechtstreeks gericht was tegen het Duitse leger of zijn personeel. Het mag dan ook duidelijk zijn dat het zwaartepunt van de gerechtelijke procedure in Nederland al snel bij de nieuwe civiele rechtbanken kwam te liggen¹⁰⁰.

In landen waar het bestuur daarentegen door militairen werd uitgeoefend, behielden de Duitse krijgswaarden in theorie het monopolie op het vlak van de gerechtelijke vervolging. In werkelijkheid werd de gerechtelijke procedure zelf echter steeds vaker ondermijnd door de inmenging van de burgerlijke politiedienst Sipo-SD. In bezet Frankrijk, waar sinds de zomer van 1940 een *Militärverwaltung* actief was, behoorde de ordehandhaving tot het takenpakket van de *Militärbefehlshaber in Frankreich*. Net zoals in het *Befehlsbereich* van Alexander von Falkenhausen beschikte de MBF over een uitgebreid netwerk van militaire politiediensten en krijgswaarden om de rust en orde in het bezette gebied te garanderen. Ook in bezet Frankrijk waren de militaire rechtbanken bevoegd voor de gerechtelijke bestraffing van burgers die feiten hadden gepleegd die ingingen tegen de belangen van de bezetter. Toch kreeg ook de *Militärverwaltung* in Frankrijk af te rekenen met concurrentie van de SS. In juni 1942 resulteerde het *hineinregieren* van de SS tot de benoeming van Carl-Albrecht Oberg tot *Höherer SS- und Polizeiführer* (HSSPF). Oberg zelf werd toegevoegd aan het militair bestuur en was verantwoordelijk voor het handhaven van de *Ruhe und Ordnung* in het bezette gebied. Na de benoeming van de HSSPF werden steeds minder verdachten die door de Sipo-SD waren aangehouden, overgedragen aan de Duitse krijgswaarden. Door de

¹⁰⁰ GERALDIEN VON FRIJTAG DRABBE KÜNZEL, *Het recht van de sterkste...*, p. 48-149.

buitengerechtelijke bestraffing van verdachten werden de militaire rechtbanken steeds meer naar de achtergrond verdrongen ¹⁰¹.

Toch droegen de krijgsraden ook na de benoeming van Carl-Albrecht Oberg nog bij tot de radicalisering van de repressie in bezet Frankrijk. Onder druk van de Sipo-SD en de centrale instellingen in Parijs en Berlijn ontwikkelden de krijgsraden zelfs een ‘*terreur judiciaire*’ waarbij niets of niemand gespaard werd. In de loop van de bezetting werden de uitgesproken straffen niet alleen harder, maar werden de vonnissen zelf ook steeds sneller geveld en uitgevoerd. Historica Gaël Eismann toonde bovendien aan dat de activiteiten van de Duitse krijgsraden in bezet Frankrijk in de eerste maanden van 1944 een piek kenden. In deze periode werden ongeveer 600 personen voor weerstandsfeiten tot de doodstraf veroordeeld. In totaal ging het hier om bijna 85 percent van het totale aantal doodvonnissen die tijdens de hele bezetting werden uitgesproken voor verzetsactiviteiten. Van de 600 doodvonnissen werd 95 percent ook daadwerkelijk uitgevoerd ¹⁰².

In welke mate de krijgsraden in bezet België en Noord-Frankrijk hebben bijgedragen tot de consolidatie van het militair bezettingsbestuur en de escalatie van de Duitse repressie, dient nog verder onderzocht te worden. Wel is al duidelijk dat de Duitse militaire rechtbanken over voldoende middelen beschikten om uit te groeien tot een gevreesd repressieorgaan.

* DIMITRI RODEN (° 1982) studeerde geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Leuven (2000-2004). Sinds september 2005 werkt hij als historicus bij het Nationaal Gedenkteken van het Fort van Breendonk. Momenteel bereidt hij aan de Universiteit Gent een proefschrift voor over de werking van het Duitse gerechtelijke apparaat in bezet België en Noord-Frankrijk (1940-1944).

Afkortingen

AL	<i>Allgemeine Liste</i>
BAL	<i>Liste über Bestätigung und Aufhebung von Urteilen</i>
BEG	<i>Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis</i>
DOS	Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Brussel
DSK	<i>Devisenschutzkommando</i>
DSTG	Dossiers Sint-Gillis
FG	<i>Feldgendarmarie</i>
GFP	<i>Geheime Feldpolizei</i>

101 GAËL EISMANN, “L’escalade d’une répression à visage légal. Les pratiques judiciaires des tribunaux du Militärbefehlshaber in Frankreich 1940-1944”, in *Occupation et répression militaire allemandes. 1939-1945. La politique de ‘maintien de l’ordre’ en Europe occupée*, Parijs, 2007, p.127-165.

102 *Idem*.

Het Duitse gerechtelijke apparaat in België en Noord-Frankrijk

GRMA	<i>German Records microfilmed at Alexandria</i>
HSSPF	<i>Höherer SS- und Polizeiführer</i>
KStVO	<i>Kriegsstrafverfahrensordnung</i>
KWG	<i>Kriegswehrmachtgefängnis</i>
MBBNFr	<i>Militärbefehlshaber in Belgien und Nordfrankreich</i>
MBF	<i>Militärbefehlshaber in Frankreich</i>
MV	<i>Militärverwaltung</i>
NGFB	<i>Nationaal Gedenkteken van het Fort van Breendonk, Willebroek</i>
NN	<i>Nacht und Nebel</i>
OFK	<i>Oberfeldkommandantur</i>
OKH	<i>Oberkommando des Heeres</i>
OKW	<i>Oberkommando der Wehrmacht</i>
OT	<i>Organisation Todt</i>
PA	<i>Personal-Akte / Personal-Akten</i>
RSHA	<i>Reichssicherheitshauptamt</i>
Sipo-SD	<i>Sicherheitspolizei-Sicherheitsdienst</i>
SOMA	<i>Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij, Brussel</i>
St.L.	<i>Strafsachenliste</i>
V-Mann	<i>Vertrauensmann</i>
VO	<i>Verordnung</i>
VO-Blatt	<i>Verordnungsblatt</i>
WUG	<i>Wehrmachtuntersuchungsgefängnis</i>